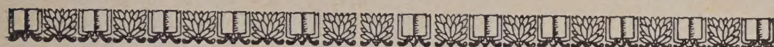
Gereformeerd Theologisch Tijdschrift.
Redactie-Adres: Dr. T. HOEKSTRA te Kampen.
Aflevering 12. **April 1917.**

Om der overtredingen wille daarbij gesteld

(Gal. 3 : 19*b*)

door

Dr. S. GREIJDANUS.

II *(Slot)*.

De apostel Paulus geeft nog een ander antwoord op de vraag, waartoe dan de wet is? En dit antwoord, meer nog, en anders dan Rom. 10 : 4 en Gal. 4 : 24, gegeven op eene *opzettelijk gestelde* vraag, en daarom met niet mindere zorg geformuleerd, verdient deswege in heilige belangstelling onze nauwkeurige overweging, en doet een verrassend licht schijnen over Gods bedoeling met de verordening der Mozaïsche wet. Die wet is om der overtredingen wille daarbij gezet, totdat het zaad zoude gekomen zijn, wien het beloofd was, luidt dat antwoord (Gal. 3 : 19).

Wat wil de uitdrukking: *om der overtredingen wille*, zeggen?

Als vanzelf zou de gedachte aan het begrip wet ons kunnen doen antwoorden: om overtredingen te beteugelen en te voorkomen. Eene wet gebiedt, òf zij verbiedt; met de bedoeling, dat hetgeen zij gebiedt, verricht, en wat zij verbiedt, nagelaten zal worden. Zij richt zich tegen het doen van wat kwaad is in verzuim of daad; althans behoort zij dit te doen, zal zij eene rechtvaardige wet zijn. En mogen soms door menschen onrechtvaardige wetten uitgevaardigd worden, dit is bij God ondenkbaar. Hij is de Heilige, en alle Zijne bevelen zijn getrouw (Ps. 111 : 7). Wij weten, dat de wet goed is, schrijft de apostel Paulus, zoo iemand die wettelijk gebruikt,

en hij dit weet, dat den rechtvaardigen de wet niet is gezet, maar den onrechtvaardigen en den halsstarrigen, den goddeloozen en den zondaren, den onheiligen en den ongoddelijken, den vadermoorders en den moedermoorders, den doodslagers, den hoereerders, dien die bij mannen liggen, den menschendieven, den leugenaars, den meineedigen, en zoo er iets anders tegen de gezonde leer is. (1 Tim. 1 : 8—10). Gelijk echter opmerkzame beschouwing dezer woorden ontwaren doet, spreekt de apostel hier bepaald van de wet der tien geboden, terwijl hij in Gal. 3 de wet ruimer neemt, als het geheel der Mozaïsche wetten, met inbegrip niet het minst van Israëls Godsdienstige wetten. Waarom de opvatting van „om der overtredingen wille" als : ter te niete doening en voorkoming van overtreding, slechts voor een deel van dat geheel zou kunnen gelden (n.m.l. van de wet der 10 geboden), en het deel dier wet, hetwelk de apostel thans (in Gal. 3) blijkbaar ook mede bedoelt, er buiten zou doen vallen. Daarenboven laat zij ook geen recht wedervaren aan den zin der woorden : om der overtredingen wil. Want het woord door *om wille* vertaald, beteekent eigenlijk gunst ; zooals wij terstond beseffen kunnen, wanneer wij de plaatsen in de H. Schrift nagaan, waar dat woord nog meer voorkomt. Het is nog twee maal in onze Staten-overzetting weergegeven door : *om . . . wille*, n.m.l. in Tit. 1 : 11 : . . . leerende wat niet behoort, *om* vuil gewins *wille* ; en in Jud. 16 : . . . zich verwonderende over de personen *om* des voordeels *wille*. Op deze beide plaatsen is de beteekenis : ten gunste van, duidelijk. De lieden van wie Judas spreekt, prezen sommige personen, om alzoo er voor zich voordeel door te behalen. En de apostel Paulus heeft insgelijks het oog op lieden, die leeringen verbreidden, welke niet goed waren, om er winst voor zich mee te bejagen. Deze zelfde beteekenis *ten gunste van*, blijkt ook uit Luc. 7 : 47, waar het grondwoord vertaald werd door : *daarom* zeg Ik u . . . Terwijl gelijke zin ons toespreekt uit zijn gebruik in Eph. 3 : 1 en 14 (*om deze oorzaak*), Tit. 1 : 5 (*om die oorzaak*), 1 Joh. 3 : 12 (*om wat oorzaak*) ; op welke plaatsen de vertaling in het Nederlandsch dus geschiedde door : *om . . .*

oorzaak. Eindelijk staat het grondwoord voor ons *om... wille* ook in 1 Tim. 5 : 14, waar het overgezet is door *van* (geene oorzaak *van* lastering... d. w. z. *van te* lasteren, of *om te* lasteren). Hieruit zien wij, dat in Gal. 3 : 19 met de woorden : om der overtredingen wille, niet bedoeld kan zijn : *tegen* de overtredingen, ter bedwinging van de overtredingen ; maar dat juist het omgekeerde door den apostel gezegd wordt, n.m.l. ten gunste, of tot bevordering, van de overtredingen. Ofschoon daarom door meerderen des apostels zeggen verstaan, is als doelende op beteugeling van overtredingen, kan toch zoodanige opvatting zich niet handhaven tegenover den zin der door hem gebezigde woorden. Wel heeft zonder twijfel 's Heeren wet. aan Israël gegeven, mede gediend om velerlei zonden tegen te houden. Maar de beteekenis van hetgeen in Gal. 3 : 19 geschreven staat, is enkel daarmee niet ten volle verstaan ; zij reikt verder. Beide, het gebruik van het woord wet in dit verband, en het woord door *om ... wille* vertaald, doen dit verstaan. Terwijl wij, Rom. 5 opslaande, dit ook bevestigd kunnen zien. Want daar spreekt de apostel insgelijks over de strekking van het geven der Mozaïsche wet. En dan zegt hij in vers 20 : maar de wet is bovendien ingekomen, opdat de misdaad te meerder worde. Zoo worden wij gedrongen, onderzoek te doen naar den dieperen zin van : om der overtredingen wille. Voor de hand ligt dan verder eerst de gedachte van Calvijn, die ook de reeds besproken meening verwerpt, en zegt : „wat nu beteekent dit : om der overtredingen wille ? De wijsgeeren ook zeggen wel zoo, dat de wet gesteld is, om de verkeerdheden te beteugelen. Een oud spreekwoord luidt, dat goede wetten haar ontstaan te danken hebben aan verkeerde zeden. Maar Paulus' gevoelen heeft dieper zin dan het oppervlakkig schijnt. Want hij verstaat, dat de wet gegeven is, om de overtredingen openbaar te maken, en alzoo de menschen tot erkentenis hunner schuldigheid te dwingen. Want de menschen vergeven zichzelven het verkeerde lichtelijk en als vanzelf, tenzij zij door de wet genoopt worden, zoodat zij hunne conciëntiën gelijk als in diepen slaap gesust hebben. Vandaar zegt Paulus, dat

de zonde wel in de wereld was vóór de wet, maar toch niet toegerekend werd. Derhalve kwam de wet, die de slapenden wakker maakte". Soortgelijk zegt de Kantteekening onzer Statenoverzetting bij de uitdrukking: om der overtredingen wille: „namelijk, bekend te maken en daarvan te overtuigen"; terwijl zij dan verwijst naar Rom. 3 : 20, 5 : 20 en 7 : 7. Echter geldt tegen deze meening, dat de apostel dan had moeten schrijven: zij is om *der kennis* der overtredingen wille daarbij gesteld. Zij voegt in gedachten niet alleen een woordje aan het geschrevene toe, doch ontleent haren zin juist aan dit ingevoegde woordje, en rust daarop. Zij geeft geene verklaring van hetgeen de apostel metterdaad schreef, doch van hetgeen hij volgens haar had willen en moeten zeggen. En daarmede komt deze verklaring in hare ongenoegzaamheid uit. Wel spreekt zij in zoover juist, als God Zijne wet ook gegeven heeft, om den mensch kennis van zijne zonde te doen verkrijgen, gelijk de apostel Paulus uitdrukkelijk schrijft in Rom. 3 : 20: want door de wet is de kennis der zonde. In overeenstemming waarmede hij in Rom. 7 : 7 betuigt: ik kende de zonde niet, dan door de wet; want ook had ik de begeerlijkheid niet geweten (*zonde te zijn*), indien de wet niet zeide: gij zult niet begeeren. Maar enkel hiermee is aan des apostels zeggen in Gal. 3 : 19 geen recht gedaan. Hij zegt daar iets meer. En daarom is terecht door meerderen ook deze uitlegging terzij gesteld, en door eene andere vervangen. Trouwens schreef de Kantteekenaar der Statenvertaling ook reeds bij Rom. 5 : 20, ter toelichting van het *te meerder worden der misdaad:* „dat is, te openbaarder en ook te sterker, niet door de schuld van de wet, maar van onze verdorvene natuur, die altijd streeft naar hetgene haar verboden is; Rom. 7 : 5, 8." En bij Rom. 7 : 5 zegt hij, bij de woorden: die door de wet zijn: „dat is, die door de wet ontdekt en opgewekt worden, gelijk door de zon de kwade dampen ontdekt en opgewekt worden, die in het aardrijk verborgen zijn." Terwijl hij bij vers 8 nog de opmerking maakt: „want de wet ontdekt en verdoemt niet alleen de zonde, gelijk in het voorgaande vs. is betuigd, maar de verdorvenheid, die

in den mensch is, wordt door deze kennis verwekt en gaande gemaakt tegen het gebod, wanneer Gods Geest het niet belet." Dit komt overeen met wat ook reeds Calvijn bij Gal. 3 : 19 verder zegt: „indien iemand inbrengt: waarom de wet eerder om der overtredingen wille, dan om der gehoorzaamheid wille, gezegd wordt gesteld te zijn, daar zij toch de regel is, om Godvruchtig en naar den eisch des rechts te leven? antwoord ik, dat zij, hoezeer de ware rechtvaardigheid aanwijzende, toch in deze verdorvenheid onzer natuur door hare leering slechts de zonde vermeerdert, totdat de Geest der wedergeboorte toetrede, die haar in de harten inschrijft." Zoo geeft Calvijn ook bij de woorden: de bewegingen der zonde, die door de wet zijn, in Rom 7 : 5, te lezen: „de wet wekte in ons de kwade aandoeningen op, die hare krachtige werking in alle deelen van ons uitoefenden; want geen deel was er, dat de kwade bewegingen niet diende. Het werk der wet is dit, dat zij, wanneer de Geest, die inwendig leert, er niet bijkomt, onze harten meer ontbranden doet, om in zoodanige begeerlijkheden uittebreken. Maar let er op, dat hier de wet in verband gebracht wordt met de verdorven natuur des menschen, welker slechtheid en booze lust te woester losbreken, naarmate zij meer door de slagboomen der rechtvaardigheid worden weerhouden." Echter schrijft Calvijn weder bij vers 8 van Rom. 7 bij de woorden: oorzaak genomen hebbende: „van de zonde derhalve en van de verdorvenheid des vleesches komt al het kwade voort: in de wet ligt slechts de gelegenheid. Ofschoon het nu schijnen kan, dat hij — de apostel — slechts van de opwekking spreekt, waardoor onze begeerlijkheid door de wet geprikkeld wordt, om in grooter zinneloosheid uittebreken." Feitelijk dateert de voorstelling, dat Gods wet onzen zondigen aard zich meer in zijne boosheid heeft doen toonen, reeds van de dagen van Augustinus. En wel schijnt Calvijn haar eenigszins aftekeuren, als hij op Rom. 5 : 20 bij de woorden: opdat de misdaad te meerder worde, zegt: „op welke wijze men sedert Augustinus deze plaats pleegt uitteleggen, is bekend: n.m.l. dat de begeerlijkheid des te meer geprikkeld wordt, wanneer zij door de

afsluitingen der wet wordt tegengehouden: omdat het den mensch eigen is, naar het verbodene te streven. Maar ik meen, dat hier geene andere vermeerdering aangeduid wordt, gaat Calvijn voort, dan die van kennis en hardnekkigheid. Want de zonde wordt door de wet aan den mensch onder het oog gebracht, zoodat hij voortdurend gedwongen wordt, zijn doemvonnis te zien, dat voor hem gereed ligt. Zoo krijgt hij bewustzijn van zonde, die hij anders weinig tellen zou. Vervolgens wordt degene, die eerst de perken der gerechtigheid slechts te buiten ging, een minachter van het Goddelijk gezagsrecht, nu een wet gesteld is, en hem de wil Gods bekend werd, dien hij uit eigen boozen lust vertreedt. Waaruit volgt, dat de zonde door de wet vermeerderd wordt, omdat dan het gezag van den Wetgever versmaad, en Zijne majesteit gekleineerd wordt." Doch uit hetgeen Calvijn èn hier, èn op Gal. 3 : 19, èn bij Rom 7 : 5 ook zegt, blijkt, dat hij toch zakelijk de waarheid dezer voorstelling erkent, en haar inhoud zelf voorstaat. Slechts voelde hij zich door haar niet bevredigd, en trachtte haar daarom te vervangen of aantevullen door de leer van de meerdere kennis en hardnekkigheid der zonde, welke door de wet gewerkt worden, zij het niet door haar eigen wezen, maar krachtens de verdorvenheid van ons bestaan, die ook het op zichzelf goede zich ten verderve keert, gelijk de apostel schrijft: alzoo is dan de wet heilig, en het gebod is heilig, en rechtvaardig, en goed. Is dan het goede mij de dood geworden? Dat zij verre; maar de zonde, opdat zij zoude openbaar worden zonde (*te zijn*), werkende mij door het goede den dood; opdat de zonde boven mate wierd zondigende door het gebod (Rom. 7 : 12, 13).

Nu is waar, dat de bedoeling van des apostels woord: om der overtredingen wille, gezocht moet worden in de richting, door Augustinus aangewezen. Vooreerst werkt Gods wet zelve de zonde niet. Als zij de zonde schijnt te verergeren, is dit ondanks haar, vanwege de booze gesteldheid desgenen die haar overtreedt, en uit haar aanleiding neemt, om te driester te zondigen. Op die wijze heeft nu inderdaad de wet gewerkt. Van zich persoonlijk schrijft de apostel dit in

Rom 7 : 8 : maar de zonde, oorzaak genomen hebbende door het gebod, heeft in mij alle begeerlijkheid gewrocht ; want zonder de wet is de zonde dood. Deswege ook zegt hij in Rom. 4 : 15 : de wet werkt toorn ; want waar geene wet is, is ook geene overtreding. De mensch is innerlijk geheel verdorven. En schijnt dit vaak niet zoo, 's Heeren gebod behoeft maar even te spreken, of de zondige verdorvenheid roert zich; en dat te woedender, naarmate het gebod beslister en luider spreekt. Met de voorstelling van de werking der zondekennis door Gods wet, is niet genoeg gezegd. Daar is werkelijk zonde*vermeerdering* gekomen in verband met Gods wet, door Mozes' hand aan Israël geworden. 's Menschen zondige geaardheid werd niet verdorvener, maar zij kwam nu in haar innerlijk booze wezen meer uit, door droever kwaadaardigheid van overtreden, hetwelk thans met meerdere bewustheid en opzettelijkheid geschiedde; en ook door vermeerdering van overtredingsgevallen; zijne *innerlijke* zondigheid ontwikkelde zich op *zondiger wijze* in verschillende *zonden*. Niettemin moet ook deze beschouwing nog verder uitgewerkt worden; en wel in de richting van Calvijns pervicacia, d.i. hardnekkigheid. Hedendaags wordt dit dan ook door velen gedaan. Men wijst daartoe op het woord overtreding, dat geene onwetendheidszonde aanduidt, maar eene zonde tegen een klaar geweten gebod, met kennis, opzettelijk, in boozen lust, bedreven. Zoo moest de zonde overtreding worden, d.i. in haar innerlijk karakter als overtreding uitkomen, opdat tegenover hare boosheid de heerlijkheid van Gods genade te schitterender mocht uitstralen, en de noodzakelijkheid van den Christus Gods te rijker openbaar worden. Dr. F. Sieffert b.v. schrijft in zijne verklaring van den Galaterbrief (8ste uitgave, in Meijers Commentar) bij hdst. 3 vs. 19: „den overtredingen ten gunste werd — de wet — erbijgevoegd, d.w.z. opdat de overtredingen van de wet tot werkelijkheid gebracht zouden worden, werd zij, nadat het verbond der belofte reeds bestond, hieraan nog toegevoegd. Wijl de wet namelijk aan het zondevermogen in den mensch aanleiding geeft, om allen boozen lust in hem te weeg te brengen (Rom. 7 : 5, 8), en

nochtans als tegenwicht tegen deze zondige ontwikkeling te zwak is (Rom 8 : 3), is zij de kracht der zonde (I Cor. 15 : 56); de zonde echter, ofschoon reeds sedert Adam voorhanden (Rom. 5 : 13), door dien prikkel der wet nog vermeerderd, is juist eerst door de aanwezigheid der wet en hare verhouding tot deze, in het bepaalde karakter van parabasis (= overtreding) gekomen, Rom. 4 : 15. Hetzelfde doel der wet is ook Rom. 5 : 20, slechts zonder de scherpere bepaling der zonde als parabasis (= overtreding), uitgesproken .... Des apostels werkelijke voorstelling is, dat het ontstaan der zonden, n.m.l. in den strafwaardigen, toornverdienenden, zedelijken vorm der overtredingen, hetwelk de wet bewerkte, van God, die immers deze werking vooruit zien moest, bedoeld was, toen Hij de wet gaf, en wel als tusschendoel ten aanzien van de toekomstige verlossing; want recht groot moest het kwaad worden, om door de genade nog overtroffen te worden (Rom. 5 : 20). Wat de wet blijkens de uitkomst over het algemeen gewerkt heeft, en waardoor zij zich als kracht der zonde openbaarde, kon niet anders, dan door God bedoeld zijn."

Hoeveel waarheid echter ook deze uiteenzetting moge bevatten, zoo kan ook zij nog niet volkomen bevredigen; aan den zin der woorden: om der overtredingen wille, wordt aldus nog niet genoegzaam voldaan. Immers schrijft de apostel niet: om der wille van overtreding; d.i. hij gebruikt niet het enkelvoud, maar het meervoud: overtreding*en*. En voor dat meervoud plaatst hij het lidwoord: om *der* overtreding*en* wille. Daardoor laat de apostel aan het licht komen, dat hij thans niet enkel aan zonden in hare hoedanigheid van overtreding denkt, maar dat hij bepaalde overtredingen, of eene bepaalde groep of menigte van overtredingen, op het oog heeft, n.m.l. die overtredingen, welke door het Israëlitische volk, tot Christus' komst, tegen de wet gezondigd zijn; gelijk zijn: totdat het zaad zoude gekomen zijn, verstaan doet. Wel schrijft ook Sieffert: „gelet moet worden op het lidwoord voor overtredingen, hetwelk de sedert de wetgeving voorhanden overtredingen als eene somma samenvat"; maar hij werkt de strekking of beteekenis hiervan niet uit. Ook komt alzoo het verband

Inhoudsopgave van den 17den Jaargang.

ARTIKELEN.

Bladz.

Dr. G. Ch. Aalders, Het jaar van den Uittocht . . 396
Dr. S. Greydanus, In Edens hof 237
Dr. S. Greydanus, Om der overtredingen wille daarbij gesteld 458, 485
Dr. F. W. Grosheide, De Oden van Salomo 69, 119
Dr. V. Hepp, De beteekenis der analogia fidei voor de exegese 349
Dr. A. G. Honig, Het wezen der religie 329
Dr. J. Jansen, Tertullianus 169, 212
Dr. D. J. van Katwijk, Exegetica 289
J. G. Kunst, Verslag der Algemeene Vergadering van de predikantenvereeniging 255
C. Lindeboom, Zahn's Kommentar zum Neuen Testament 207
C. Lindeboom, Hoe kunnen wij de begeerte naar het predikambt opwekken 305
L. Lindeboom, De analogia fidei en Rom. 12 : 6 (7) 448, 511
Dr. A. Noordtzij, Een Babylonisch Scheppingsepos? 189
Dr. J. Ridderbos, Farizeesche Heilsverwachting . 1, 49
Dr. J. Ridderbos, Jezus' houding tegenover de nationale zijde van Israëls heilsverwachting . . 381, 429
J. C. Rullmann, Kroniek 30, 79, 176, 220, 315, 372, 402, 475, 527
Dr. A. A. van Schelven, Het Zeeuwsche mysticisme 141
Dr. P. A. E. Sillevis Smitt, De Eeredienst in den apostolischen tijd 15, 101
Dr. J. G. Ubbink, De analogia fidei-voorslag van Dr. V. Hepp 408
J. Waterink, „Dagelijksch brood" 163
B. van der Werff, Overtuiging van zonde, van gerechtigheid en van oordeel 62

met „*totdat* het zaad zoude gekomen zijn", niet duidelijk uit. Voorts schijnt er hierbij niet voldoende mede gerekend te worden, dat de apostel heel de Mozaïsche wet, inbegrepen ook de ceremonieele of Godsdienstige wetten, noemt, en niet alleen de wet der tien geboden. Daarom moet gezocht worden, om evenzeer ten aanzien dier ceremonieele wetten het „om der overtredingen wille" te verstaan.

De juiste verklaring van hetgeen de apostel schrijft, dient de waarheid in de onderscheiden besproken opvattingen te erkennen, en oòk de laatst genoemde drie bezwaren te ondervangen. Om haar te verkrijgen, hebben wij uittegaan van Christus' komst. Onze Heiland toch is het zaad, van hetwelk de apostel nu spreekt; gelijk blijkt uit vs. 16 en 17, en voorts geen verder betoog behoeft. Zijne komst wordt hier door den apostel als eindpunt, en daarmee als middelpunt en einddoel, gesteld met deze woorden: totdat het zaad zoude gekomen zijn. Vanuit dat eind-, middel-, doelpunt van de komst onzes Zaligmakers, worde beschouwd des apostels zeggen: de wet is om der overtredingen wil daarbij gesteld. Een gebouw kan in zijne eenheids- en schoonheidsconceptie niet van elke willekeurig-gekozene standplaats aanschouwd worden, maar alleen van het rechte gezichtspunt uit. Bij eene redevoering moet de eenheidsgedachte gegrepen worden, om hare welgeordende uitwerking naar waarde bewonderend te kunnen genieten. Dat rechte gezichtspunt, die eenheidsgedachte, is hier; de komst van den Christus Gods; deze komst echter niet los, noch afgescheiden van haar doel: het lijden en den dood, maar daarmede verbonden gedacht, en als één geheel genomen. Want de Zoon des menschen is gekomen om te dienen, en Zijne ziel te geven tot een rantsoen voor velen (Matth. 20 : 28). Niet reeds door Zijn komen alleen, heeft de Zone Gods de zending Zijns Vaders volbracht en ons verlost, maar door Zijne zelfovergave tot in den dood des kruises (Jes. 53; Joh. 10 : 18; I Petr. 2 : 24). Waarom de apostel Paulus ook den kruisdood van Christus tot middelpunt zijner prediking koos (I Cor. 2 : 2), en verijdeling van het kruis van Christus zocht te voorkomen (I Cor. 1 : 17). Ware de Zone Gods

niet gekomen, noch gestorven, er zoude geene verlossing voor ons zijn. Onze zondeschuld ware niet betaald. Verzoening ware niet geschied. Onder Gods vloek bleven wij liggen. Doch Christus heeft ons verlost van den vloek der wet, een vloek geworden zijnde voor ons; want er is geschreven: vervloekt is een iegelijk, die aan het hout hangt (Gal. 3 : 13). Hij moest dien vloekdood lijden (Luc. 24 : 26). Want het betaamde Hem, om welken alle dingen zijn, en door welken alle dingen zijn, dat Hij, vele kinderen tot de heerlijkheid leidende, den oversten Leidsman hunner zaligheid door lijden zoude heiligen (Hebr. 2 : 10). En Deze, geheiligd zijnde, is allen, die Hem gehoorzaam zijn, eene oorzaak der eeuwige zaligheid geworden (Hebr. 5 : 8).

God wilde Zijne eere niet eeuwiglijk laten vertreden, maar Hij wilde haar handhaven, ook tegenover de zonde, en haar zelfs, ondanks satans booze werken, en als door middel daarvan, nog te heerlijker doen uitblinken. Daartoe behaagde het Hem ook, de wereld wederom te willen vernieuwen, en den mensch uit zijn verderf opterichten. En deswege besloot Hij, ook zelfs Zijnen eeniggeboren Zoon niet te sparen, maar ook Hem voor ons overtegeven. Want alzoo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij Zijnen eeniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk die in Hem gelooft, niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe (Joh. 3 : 16). Aldus was reeds van eeuwigheid de raad des Drieëenigen, zaligen Gods (Ps. 2 : 6—12; Rom. 8 : 28—32; Jes. 43 : 21; I Petr. 2 : 9). In Gods raad wordt echter niet alleen het einddoel vastgesteld, zonder tevens de middelen te bepalen, door welke dat einddoel werkelijkheid moet worden; maar met het einddoel stelt God ook de middelen vast, welke Hij verwezenlijken doet, wat Hij zich voornam. Hij werpt datgene, wat Hij besloot, in de geschiedenis der wereld niet, als eene daarvan geheel losse zaak, die met hetgeen op aarde reeds was of geschiedt, ganschelijk niet samenhangt, en daarmede volstrekt geenerlei verband, noch rekening houdt. Doch Hij doet, wat in deze wereld is en geschiedt, voorbereiden de vervulling van wat Zijn raad verder bevat, zoodat 's Heeren raadslag de innerlijke

eenheidsgedachte of band van samenhang, en, om zoo te zeggen, schoon passende sluitsteen, is van wat in de wereld geschiedt. Alzoo zegt de HEERE tot Zijnen gezalfde, tot Cores, wiens rechterhand Ik vat, om de volkeren voor zijn aangezicht neder te werpen; en Ik zal de lendenen der koningen ontbinden, om voor zijn aangezicht de deuren te openen, en de poorten zullen niet gesloten worden; Ik zal voor uw aangezicht gaan, en Ik zal de kromme wegen recht maken; de koperen deuren zal Ik verbreken, en de ijzeren grendelen zal Ik in stukken slaan. En Ik zal u geven de schatten die in de duisternissen zijn, en de verborgene rijkdommen; opdat gij moogt weten, dat Ik de Heere ben, die (*u*) bij uwen naam roep, de God Israëls; om der wille van Jakob, mijnen knecht, en van Israël, mijnen uitverkorene; ja Ik riep u bij uwen naam, Ik noemde u toe, hoewel gij Mij niet kendet (Jes. 45 : 1—4). Abrahams zaad moest naar Egypte, om eerst dan het beloofde erfland Kanaän in bezit te kunnen nemen, wanneer de ongerechtigheid der voormalige inwoners volkomen geworden zou zijn, en dezen zich deswege algeheele uitroeiïng waardig gemaakt hadden (Gen. 15 : 16; Lev. 18 : 27, 28). Jozef werd door zijne broederen naar Egypte verkocht; maar God was het, Die hem alzoo voor hun aangezicht henenzond tot behoudenis des levens (Gen. 45 : 5; 50 : 20). Pharaö was door God verwekt, om Zijne kracht openbaar, en Zijn naam alom verkondigd te doen worden (Rom. 9 : 17). Daarom zegt de H. Schrift ook, dat het besluit *baart* (Zeph. 2 : 2), en spreekt de Heere zelf van een *uitspruiten* der dingen, welke Hij komen doet (Jes. 42 : 9; 43 : 19; 45 : 8; 58 : 8; 61 : 11; Ezech. 29 : 21). Deze waarheid geldt ook ten aanzien van den Heere Christus en Zijn verlossingswerk. Van Zijn komen wordt ook het woord spruiten gebruikt: Zie, een man .... zal uit Zijne plaatse spruiten, en Hij zal des HEEREN tempel bouwen (Zach. 6 : 12; vergel. Jes. 11 : 1 en 53 : 2). Zelfs heet Hij Spruite (Jes. 4 : 2; Jerem. 23 : 5; 33 : 15; Zach. 3 : 8; 6 : 12). Moest Hij niet Zijnen broederen in alles gelijk worden, uitgenomen de zonde? (Hebr. 2 : 17; 4 : 15). Ook Hij nam toe in wijsheid en in grootte en in genade bij God en de

menschen (Luc. 2 : 52). Zijn komen kon daarom niet op elk oogenblik even goed geschieden, maar eerst moesten, op het door God bestelde tijdstip, voor Christus' komst de omstandigheden en verhoudingen recht geregeld zijn; waarom de apostel schrijft: maar wanneer de volheid des tijds gekomen is, heeft God Zijnen Zoon uitgezonden (Gal. 4 : 4). Zijne wederkomst op de wolken geschiedt ook eerst dan, wanneer de oogst der aarde en hare wijngaarddruiven rijp zijn geworden (Openb. 14 : 14—20; Matth. 24 : 32, 33; Joh. 14 : 2). Omdat verder het lijden en sterven onzes Heilands, ofschoon een werk des Vaders (II Cor. 5 : 21; Matth. 27 : 46), tot bedekking onzer overtredingen (Jes. 53 : 4, 5, 10—12), toch den Heere mede aangedaan werd door menschenhand (Hand. 4 : 26—28), moesten ook die menschen de gelegenheid verkrijgen, en het wapen kunnen grijpen, om hun gruwelstuk te volvoeren, onwetend instrumenten zijnde in Gods hand, ter vervulling van Zijnen raad, aangaande onze verlossing.

Dit nu brengt ons ineens weder bij de Mozaïsche wet.

Christus' zoendood staat toch met die wet in rechtstreeksch en onlosmakelijk verband. Of spraken de Joden niet tot Pilatus: wij hebben eene wet, en naar onze wet moet Hij sterven, want Hij heeft zichzelven Gods Zoon gemaakt (Joh. 19 : 7)? Niets konden zij vinden, om met recht den Heere Jezus te beschuldigen, en Zijnen dood van Pilatus te eischen (Joh. 18 : 29, 30). Herhaaldelijk betuigde de landvoogd 's Heeren onschuld (Joh. 18 : 38; Matth. 27 : 24). Wanneer de Joden daarom niet de Mozaïsche wet gehad hadden, zouden zij den Heere niet hebben kunnen doen sterven den kruisdood, die voor onze verlossing gevorderd werd (Gal. 3 : 13). Zij hanteerden die wet verkeerd, het is zoo. Omdat de Heere Jezus was de Zone Gods, mocht juist Hij niet gedood worden op grond van Gods bevel aangaande de lastering Zijns Naams (Lev. 24 : 16). Waarom Zijn dood de schrikkelijkste overtreding is, die ooit op aarde door menschelijke boosheid bestaan werd (Matth. 21 : 37, 44), en slechts overtroffen kan worden door het wederom zichzelven den Heere kruisigen (Hebr. 6 : 4—6; 10 : 29); welke laatste zonde onvergefelijk

is (Matth. 12 : 31, 32). Maar in ongeloof en onwetendheid den Heere Christus niet erkennende als Zone Gods (Hand. 3 : 17 ; I Cor. 2 : 8), zagen de Joden niet anders, of onze Heiland moest gedood worden, volgens Gods wet aan hen gegeven, nu Hij zichzelven Gods Zoon genoemd had. Aan die wet ontleenden zij hunne kracht. Die wet was hunne sterkte in dezen. Met die wet gingen zij den Heere Christus tegemoet. Door het wapen dier wet hebben zij Hem gedood. Onder bedekking dier wet voelden zij zich veilig en krachtig, om den Heere aan het kruis genageld te krijgen. Ook hunne eigen veroordeeling van den Heere Christus was geschied op grond dier wet. Allerlei beschuldigingen werden tegen den Heere Jezus ingebracht. Geene daarvan bleek houdbaar. Dies kwam de Joodsche raad in groote verlegenheid. Hoe zouden zij den bij hen zoozeer gehate veroordeeld kunnen krijgen? Zelfs zocht Cajaphas nog iets uit 's Heeren eigen mond te bejagen, teneinde Hem te kunnen treffen. Maar ook dat gelukte niet. Onze Heiland zweeg stil. Hoe zou dat eindigen? Dus sprak de hoogepriester ten laatste : Ik bezweer u bij den levenden God, dat gij ons zegt, of gij zijt de Christus, de Zone Gods. En op het antwoord : gij hebt het gezegd ; scheurt hij zijn kleed, en zegt : Hij heeft (*God*) gelasterd ; wat hebben wij nog getuigen van noode? . . . Wat dunkt ulieden? En zij, antwoordende, zeiden : hij is des doods schuldig (Matth. 26 : 59—66). Beide : 's Heeren veroordeeling, en Zijne kruisiging, rusten alzoo op averechtsche toepassing der Mozaïsche wet ; en niet maar van eenig der tien geboden, doch van wat elders in de wet van Mozes geschreven staat. Als die Mozaïsche wet aan Israël niet gegeven ware, zouden zij den Christus Gods niet hebben kunnen veroordeelen, noch Hem aan het kruis hebben kunnen doen nagelen. Hun recht, en hunne kracht, lagen, naar zij, verkeerdelijk weliswaar, maar schijnbaar rechtmatig, meenden, in hunne wet. Aan die wet ontleenden zij, hoezeer dan ten onrechte, het recht en het wapen tot Christus' dood. Hadden zij hunne wet niet gehad, zij zouden machteloos gestaan hebben tegenover den Christus Gods ; zij hadden gemist hun schijn van recht, en zij hadden

gemist hun gevoel van kracht tegen Hem. Met hunne Mozaïsche, wet hebben zij Christus' vonnis en vloekdood bewerkt. Doch de Christus Gods moest gedood worden; want indien het tarwegraan in de aarde niet valt en sterft, zoo blijft het alleen; maar indien het sterft, zoo brengt het veel vrucht voort (Joh. 12 : 24). Den vloekdood des kruises had de Christus Gods te sterven, gelijk Hij zelf sprak: maar Ik moet met eenen doop gedoopt worden; en hoe worde Ik geperst, totdat het volbracht zij! (Luc. 12 : 50; vergel. Matth. 26 : 36—44). De eere Gods, en de verlossing der verkoornen Gods, hingen daaraan (Joh. 12 : 27, 31; Hebr. 2 : 14; I Joh. 3 : 8). Gezegend zij de God en Vader van onzen Heere Jezus Christus, Die ons gezegend heeft met alle geestelijke zegening in den hemel in Christus; gelijk Hij ons uitverkoren heeft in Hem vóór de grondlegging der wereld, opdat wij zouden heilig en onberispelijk zijn voor Hem in de liefde; Die ons tevoren verordineerd heeft tot aanneming tot kinderen, door Jezus Christus, in zichzelven, naar het welbehagen Zijns willens; *tot prijs der heerlijkheid Zijner genade*, door welke Hij ons begenadigd heeft in den Geliefde; in welken wij hebben *de verlossing door Zijn bloed*, de vergeving der misdaden, naar den rijkdom Zijner genade (Eph. 1 : 3—7)).

Christus' kruisdood is van menschenkant de overtreding der overtredingen: omdat Hij was onschuldig mensch niet slechts, doch Gods eeniggeboren Zoon. Daarom was die dood van Gods kant de hoogste genadebewijzing (Joh. 15 : 14). Want nauwelijks zal iemand voor eenen rechtvaardige sterven ... maar God bevestigt Zijne liefde jegens ons, dat Christus voor ons gestorven is, als wij nog zondaars waren (Rom. 5 : 7, 8). Door dien dood alleen is er voor ons ontkoming; want zonder bloedstorting geschiedt geene vergeving (Hebr. 9 : 22; vergel. 8 : 3). Maar deze kruismoord op den Christus Gods ware, te oordeelen naar ons nu Gods openbaring gegeven is, niet mogelijk geweest, zonder Mozaïsche wet. Slechts door haar kon 's menschen overtreding zoover gaan, als zij gaan moest, om ook het snoode wanbedrijf van den Christus-moord te durven en te kunnen bestaan, zonder welken moord onze

zondeschuld niet verzoend ware, en Gods genade ons niet eeuwig had kunnen verheffen.

Zoo klemt met volle kracht des apostels antwoord: — de wet — is om der overtredingen wil daarbij gesteld, totdat het zaad zoude gekomen zijn; aldus komt tot zijn recht: de wet is bovendien ingekomen, opdat de misdaad te meerder worde; en waar de zonde meerder geworden is, is de genade veel meer overvloedig geweest (Rom. 5 : 20). De overtreding moest gepousseerd worden, d.i. gelegenheid ontvangen, en zich geprikkeld voelen, om tot hare hoogste hoogte te stijgen, en in haar schrikkelijkste karakter openbaar te worden: dat zij ook zelfs den Zone Gods — ofschoon alszoodanig niet gekend noch erkend — op zoodanige wijze van het leven dorst berooven, als noodig was, om daardoor onze verzoening bewerkt te zien. Het „om der overtredingen wille" is alzoo inderdaad een „ten gunste der overtredingen"; tot hare uitkoming of losbreking in den ontzettendsten zin. „De wet" blijkt de gansche Mozaïsche wet te zijn, meegerekend niet het minst wat zij, behalve de tien geboden, bevat. Haar wegvallen met Christus' komst en dood, wordt hiermee natuurlijk: haar hoogste doel toch had zij getroffen; dus was haar dienst geëindigd. De betaling onzer zondeschuld was geschied door Christus' dood, welke onder haren schijn, en met haar als moordend wapen, door den overtreder was gepleegd.

Toch is ook zoo nog niet genoeg gezegd.

Want de apostel schrijft niet: om der overtreding wille; maar hij spreekt van eene meerderheid, van eene menigte van overtredingen: om der overtreding*en* wille. Wij moeten daarom ook nog andere overtredingen aanwijzen. Eigenlijk dienen wij alle overtredingen, die Israëls volk in de eeuwen van Mozes tot Christus, tegen de Mozaïsche wet bedreven heeft, in het oog te vatten. Die alle neemt de apostel nu te zamen als *de overtredingen*, om welker wille de wet aan het verbond der belofte bijgesteld werd.

Bij de beschouwing hiervan willen wij ons bewegen van Christus naar Mozes. In aansluiting aan het eindpunt, door den apostel nu genoemd, n.m.l. Christus' komst en dood, van

welke wij tot recht inzicht in het besproken Schriftwoord reeds uitgegaan zijn, zetten wij het onderzoek der geschiedenis dus stroomopwaarts voort. Zou het volgen van den historieloop eischen, te beginnen met Israël in de woestijn, om vervolgens te eindigen met Israëls handelen tegenover den Heere Christus, wat reeds gezegd werd in verband met Paulus' woord: totdat het zaad zoude gekomen zijn, noopt, om nu vlak tegenovergestelde beweging te maken: van den mond van dezen historiestroom tot zijne bron.

De Christus Gods werd door 's Heeren genadig bestel tot onze verlossing in snoode overtreding van menschenkant gedood met het verkeerd gehanteerde wapen der Mozaïsche wet. Wie deden dat? Het gewone Joodsche volk? Neen; dat volk had nog enkele dagen vóór 's Heeren kruisiging Hem luide toegejuicht met het: hosanna den Zone Davids! Gezegend (*is*) Hij, die komt in den naam des Heeren. Hosanna in de hoogste (*hemelen*) (Matth. 21 : 9). Wel heeft de schare daarna geroepen: weg met dezen . . . kruisig Hem (Luc. 23 : 18, 31); en dat op geweldige manier (Luc. 23 : 23; Matth. 27 : 24); maar niet uit zich zelven hebben zij dat gedaan, doch vanwege ophitsing door hunne geestelijke leidslieden: de overpriesters bewogen de schare, dat hij — Pilatus — hun liever Barabbas zoude loslaten (Marc. 15 : 11; Matth. 27 : 20). Het zijn eigenlijk de mannen der wet geweest, die Christus uitgeroeid hebben, door het zwaard der wet: de Schrift- of wetgeleerden, overpriesters en ouderlingen: de kenners, uitvoerders en handhavers der wet; die althans Gods wet, door Mozes gegeven, moesten kennen, uitvoeren en handhaven. De schare wist de wet niet (Joh. 7 : 49). Priesters, Schriftgeleerden, farizeeën schitterden door den schijn van rijke wetskennis. Zij waren bekleed met de macht der wet (Matth. 23 : 1—3). Hun invloed op het volk ontleenden zij voor een groot deel aan de Mozaïsche wet, hetzij op deze, of op eene andere wijze. Ware er daarom nimmer eene Mozaïsche wet geweest, dan zouden er bij Israël geen priesters (als er nu waren), noch farizeeën, hebben kunnen zijn. Van eene macht, als waardoor zij nu de schare tot het roepen om Christus'

kruisiging konden bewegen, waren zij dan verstoken geweest. Ook alzoo dus staat Christus' dood met de Mozaïsche wet in onverbrekelijk verband; en ook met overtreding dezer wet: want bij priesters, Schriftgeleerden, farizeën was geene zuivere wetskennis; ook was daar verkeerdheid, zoowel bij deze Joodsche oversten, in de oefening hunner aan de wet ontleende macht, als bij de schare, in het buigen voor zoo schuldig gebruikten invloed. En toch was ook deze verkeerdheid of overtreding noodig, om te doen geschieden, wat voor en door Pilatus werd volvoerd. Het is bij den Christus-moord, die voor onze verlossing noodzakelijk was, een keten, waaraan schalm met schalm verbonden werd, en toch elke schakel iets afzonderlijks is, die wel in de andere schoon-sluitend en hecht ingrijpt, maar daarmee op zichzelf toch niet gegeven was, en die niettemin gevorderd werd, zou een geheel, een ketting of snoer, gevormd kunnen worden.

Nogmaals moeten wij verder gaan.

Sedert wanneer had zich Israëls volk zoozeer aan de Mozaïsche wet gehecht, zij het dan ook niet uit volkomen zuiver beginsel, noch in gansch rechte verhouding? Was het alle eeuwen van zijn bestaan bezield geweest met den geest, om van deze wet niet te willen afwijken, en haar stipt te willen onderhouden? In het geheel niet. Eerst had Israel vele eeuwen telkens weer getoond, om Gods wet zich weinig te bekommeren, waarom de Heere klaagt in Ps. 81 : 12: mijn volk heeft mijne stem niet gehoord, en Israël heeft Mijner niet gewild. Reeds aangaande de woestijnreize lezen wij 's Heeren klacht in Ps. 95 : 10: veertig jaar heb Ik verdriet gehad van (*dit*) geslacht, en heb gezegd: zij zijn een volk, dwalende van hart, en zij kennen mijne wegen niet. (Vergel. Am. 5 : 25, 26). En bij den profeet Jeremia, hdst. 2, vinden wij dit woord: heeft ook een volk de goden veranderd, hoewel deze geene Goden zijn? Nochtans heeft mijn volk zijne eere veranderd in (*hetgene dat*) geen nut doet. Ontzet u hierover, gij hemelen, en zijt verschrikt, wordt zeer woest, spreekt de HEERE. Want mijn volk heeft twee boosheden gedaan: Mij, de springader des levenden waters, hebben zij

verlaten, om zichzelven bakken uit te houwen, gebrokene bakken, die geen water houden (vss. 11—13). Eerst in of met en na de ballingschap kwam in Israëls volk algemeen de gezindheid op, van te willen vasthouden aan de Mozaïsche wet. Eerst toen begonnen zij hunne eere te stellen in die wet en hare onderhouding. Voelden zij tevoren afgunst tegenover de andere volken, wier ordeningen zij beter achtten (I Sam. 8 : 5*b*), en wier goden zij herhaaldelijk aannamen, om die te dienen, in de plaats van den eenig waren, hunnen, God, na de ballingschap maakte hunne benijding van andere volken, en het geringer achten van zichzelf dan andere natiën, plaats voor hoovaardij en zelfverheffing, op grond van eigen wetsbezit, boven de heidenen. Israël zag en erkende nu zijn God; als den eigenlijken en eenigen God, en der heidenen goden als nietige afgoden. Met trots begon het zich te voelen en te roemen, als het volk van dien waren God. Zijne wet was door den eenigen God zelven gegeven, en dat als rechtstreeks. Zoo werd de gansche volksgeest allengs een andere, door en sedert de ballingschap. Op God den Heere, op zichzelf, op 's Heeren wet, kreeg men een anderen blik. Daardoor veranderde ook de zielsgesteldheid of gemoedsstemming ten aanzien van het onderhouden der wet. Een streven kwam op, om die wet nauwkeurig te kennen. In aanzien wonnen, wie die wet stipt hielden. Wet- of Schriftgeleerden stonden op. Farizeën kregen grooten invloed. Wat des Heeren wet geacht werd te kennen, of te volbrengen, werd machtig. *Die* richting ontstond, *die* partijen of groepen werden gevormd, *die* verhoudingen traden in, *die* volkgesteldheid, innerlijk en uiterlijk, ontwikkelde zich, die er wezen moesten, om op de wijze als geschied is, te kunnen werken en samenwerken, teneinde het drama van hoogepriesterlijke zaal (Matth. 26 : 57, 58), van Gabbatha (Joh. 19 : 13), en van Golgotha, zich te kunnen doen afspelen. Over het geheel waren die volksgezindheid en die volksgroepeering niet goed. Er werkte daarin misverstand aangaande de Mozaïsche wet; ook werkte daarbij misbruik van macht, aan de wet ontleend. Inzoover waren die volksgezindheid en die onderlinge volksverhouding ver-

keerd; hoewel vereischt met het oog op hetgeen geschieden moest tot verzoening onzer zonden, waren zij toch wetsovertreding.

Deze verkeerdheid, of wetsovertreding, in geestesgesteldheid en onderlinge partijverhouding des Joodschen volks, rustte harerzijds ook weder ten deele op wetsovertreding. Haar opkomen allengs in en sedert de ballingschap, was niet maar eene bloot tijdelijke zaak, maar middelijker- en menschelijkerwijs was haar opkomen *bewerkt* door de ballingschap, en hetgeen tot deze geleid had. Israëls volk had zich in voorgaande eeuwen telkens en telkens weer van God en Zijne wet afgekeerd. Reeds bij den Sinaï had het, enkele weken na zoo indrukwekkende wetsafkondiging, een gouden kalf gemaakt, en daarom gedanst. Daarna had het zich van zijne zonde van Godsverzaking en wetsovertreding niet voor altijd bekeerd. Keer op keer viel het, in Kanaän gekomen, van des Heeren dienst af. De boeken der Richteren, van Samuël, der Koningen getuigen het bladzij na bladzij. Het kon niet uitblijven: de Heere moest deswege komen met de tuchtroede. Hij verkocht hen in de handen hunner haters (Richt. 2 : 14, 15). Hij hield regen en dauw in (I Kon. 17 : 1; Am. 4 : 7). Hongersnood deed Hij komen (Joël 1; Hos. 2 : 8). Krankheden had Hij gedreigd te zullen zenden (Deut. 28 : 27); en die heeft Hij meermalen doen woeden (Num. 25 : 8; II Sam. 24 : 15). Het rijk heeft Hij verdeeld (1 Kon. 11 : 11—13). Steeds echter viel het volk opnieuw, en dan nog dieper, weg, hoezeer het zich nu en dan als ophief, zoodat de Heere eindelijk betuigde: waartoe zoudt gij meer geslagen worden? Gij zoudt des afvals te meer maken. Het gansche hoofd is krank, en het gansche hart is mat (Jes. 1 : 5; vergel. 9 : 12, 13). Zoo kwam Israëls wegwerping in de ballingschap. Deze was dus het bittere gevolg van Israëls eindeloos wetsovertreden, waaraan het volk zich eeuw uit eeuw in, en dat steeds erger, schuldig had gemaakt. En zij hielp. Menigten Israëlieten deed zij verloren gaan. Slechts enkele tienduizendtallen Joden keerden, na de zeventig jaren, terug. De Goddelijke operatie, met de ballingschap op Israëls volks-

geheel toegepast, was geschied ten koste van ontzaglijk veel bloedverlies. Veel vleesch was weggesneden. Gansche leden werden daarna gemist. Ternauwernood bleef nog het leven gespaard. Maar bate was verkregen. Genezing trad in. Israëls volk kwam weer op. En al werd het nimmer het volk weer, dat het eertijds was geweest, het werd toch weer een volk, in Kanaän wonende, en innerlijk veranderd. Gelijk het vóór de ballingschap als gehunkerd had naar wetsovertreding, om aftevallen van den Heere, zoo wierp het zich, na de ballingschap, op de wet, om aan haar vasttehouden, en door hare onderhouding zich 's Heeren gunste te verzekeren. Het wetsovertredend Israël van vroeger was nu geworden een volk, dat door strenge wetsonderhouding eene eigene gerechtigheid zocht. Zoo was het Israël na de ballingschap in zekeren zin het tegengestelde van het Israël vóór de ballingschap; gelijk het ook toonde, zelf hiervan besef te hebben, als het zeide: indien wij in de tijden onzer vaderen waren geweest, wij zouden met hen geene gemeenschap gehad hebben aan het bloed der profeten (Matth. 23 : 30). Maar toch was dat Israël van het vroegere Israël niet alleen de vleeschelijke voortzetting, doch ook stamde het in dien zin van dat vorige Israël, dat het, voorzoover menschelijk oordeel gaan kan, niet geweest zou zijn, wat het geweest is, wanneer dat vorige Israël anders hadde gehandeld. Hadde het Israël, dat vóór de ballingschap leefde, niet dermate de wet overtreden, dat het eindelijk door de Assyrische en de Babylonische ballingschap schier geheel te gronde gaan moest, zoo zoude het Israël, dat na de ballingschap was, allicht niet zoo scherp karakter van uitwendige wettelijkheid en wettischheid aangeno men hebben. Het was hier als met een waterstroom, die, tegen den eenen oever gevloeid, en alzoo gestuit, daarna zich niet zonder meer in de rechte bedding voortbeweegt, maar, integendeel, nu naar den tegenovergestelden oever zich tracht te keeren. Het menschelijk leven geeft vele malen het soortgelijke te aanschouwen. Incidit in scyllam qui vult vitare charybdin, zeiden reeds de ouden, d. w. z. dat wie het eene kwaad ontwijken wil, in het tegenovergestelde vervalt.

Zoo bracht het vóór-exilisch (vóór de ballingschap geschiedende) wetsovertreden der Joden hun na-exilisch (na de ballingschap ontstaande) uiterlijk, eigengerechtig, verkeerde wetsonderhouden als vanzelve voort, krachtens de wet der reactie (terug- of tegenwerking). Zoude daarom geschieden, wat geschieden moest, om den genadestroom Gods naar ons te doen afvloeien, dan moest Gods wet op het schrikkelijkst overtreden worden door der menschen moord op den Zone Gods.

Deze moord echter zou niet alzoo volvoerd hebben kunnen worden, gelijk hij gepleegd is, en moest worden, tot verzoening onzer zonden, wanneer geene Mozaïsche wet door God gegeven ware, door welker verkeerde toepassing de kruisiging van den Christus Gods mogelijk werd, en doorgedreven is.

Maar zoodanig allerschuldigste, hoewel schijnbaar plichtmatige, wetstoepassing vorderde eene volksgesteldheid, die hare eere in de wet stelde, en de mannen der wet (hare priesters, kenners, onderhouders) in hoog aanzien hield, en machtigen invloed deed hebben.

Voor deze volksgesteldheid was bij Israël wederom onontbeerlijk de ballingschap vanwege onbekeerlijk wetsovertreden.

Deze was echter niet denkbaar zonder langdurig, herhaald en steeds snooder verbreken der wet, waardoor ten laatste geen ander tuchtmiddel overbleef, dan algeheele volksondergang. En dit gedurige, in boosheid wel toe-, niet afnemende wetsverbreken was zonder Mozaïsche wet niet mogelijk.

Zoo sluit het een aan en in het ander.

Zonder de Mozaïsche wet had Israël geene geschiedenis, noch onwikkeling, kunnen hebben, als het gehad heeft. Zonder wet geen overtreden; dan geene kastijding; dan evenmin een zich bij wijze van reactie met ziel en leven werpen op zoodanige wet; en dan dies geene mogelijkheid meer van droeve wetstoepassing, die, ondanks zichzelve, in allerhoogste schuld, allerrijkste genade schitteren liet.

Maar nu gaf God Zijne wet aan Israël door Mozes' hand: de Mozaïsche wet met al haar bepalingen. Deze wet was geene wet om, wat dood was, levend te maken. God gaf die wet ook niet met de bedoeling, noch in de verwachting,

dat Israëls volk zich daardoor het leven en de gerechtigheid verdienen zou. Hij kende Israëls innerlijke verdorvenheid a. h. w. te goed. Reeds van den beginne wist Hij, dat waarheid was, wat Hij later van Israël uitspreken deed: zal ook een Moorman zijne huid veranderen, of een luipaard zijne vlekken? (*Zoo*) zult gijlieden ook kunnen goed doen, die geleerd zijt kwaad te doen (Jerem. 13 : 23). Daarom ook had Hij aan Abraham reeds vóór de instelling der besnijdenis, eeuwen vóór de Mozaïsche wet, beloofd: Ik zal u tot een groot volk maken, en u zegenen, en uwen naam groot maken; en wees een zegen (Gen. 12 : 2). Zoo ging de besnijdenis niet vooraf aan Gods verbond, maar zij volgde daarop, als teeken en zegel (Gen. 17 : 4—11). Gelijk de Heere ook aan de Mozaïsche wet voorafgaan liet deze woorden: Ik ben de Heere uw God (Ex. 20 : 2).

Hij bedoelde met de Mozaïsche wet zeker ook beteugeling en voorkoming van zonde, welke deze ook wel zal gewerkt hebben. En dat kan niet buiten Gods bedoeling gelegen hebben. Ook bedoelde Hij met die wet het aanbrengen van zondebekentenis bij den schuldigen mensch. De apostel doet het duidelijk verstaan. Insgelijks bedoelde de Heere met die wet openbaarwording van hetgeen sluimerend verscholen lag in het diepste van 's menschen innerlijk. Hij dwingt door Zijne wet den mensch, om voor het voetlicht te komen, om zich te toonen, gelijk hij wezenlijk is. Door Zijn klaar en beslist gebod ontneemt de Heere aan den mensch alle verontschuldiging van onwetendheid, en doet Hij uitkomen, dat de mensch innerlijk Hem vijandig is. Door Zijne wet laat Hij ook voor schepselen oog des menschen boosheid openbaar worden als volstrekte verwerping van Hem, als bewuste en gewilde overtreding van wat Hem behaagde. Doch wij moeten hierbij niet blijven staan. Deze gedachte worde verder uitgewerkt. Zij is nog te algemeen. Met de gansche Mozaïsche wet, met Israëls volk, met den Christus Gods, dient zij in nader verband gezet te worden; iets wat geschieden kan, wanneer er mee gerekend wordt, dat Israëls geschiedenis en zijn Christus-moord *in zekeren zin het natuurlijk gevolg te*

noemen zijn van de werking der Mozaïsche wet op Israëls zondige zielsbestaan.

Hoe was dat zielsbestaan?

Ik heb dit volk gezien, en zie, het is een hardnekkig volk, zeide de Heere tot Mozes (Ex. 32 : 9; vergel. 33 : 3; Deut. 9 : 6, 13). En eeuwen daarna herhaalt Hij dit oordeel in Jes. 48 : 4: Ik wist, dat gij hard zijt, en uw nek eene ijzeren zenuw, en uw voorhoofd koper. De geschiedenis heeft de waarheid van dit oordeel genoegzaam gestaafd. Vanwege deze hardnekkigheid was het volk ongevoelig voor de slagen, die hun werden toegebracht, zoodat de profeet Jeremia klagen moest: Gij hebt ze geslagen, maar zij hebben geene pijn gevoeld; Gij hebt ze verteerd, (*maar*) zij hebben geweigerd de tucht aan te nemen; zij hebben hunne aangezichten harder gemaakt dan eene steenrots; zij hebben geweigerd zich te bekeeren (Jerem. 5 : 3). Slechts de uiterste tuchtiging der ballingschap, waardoor het volk schier geheel wegzonk, heeft het kunnen breken, en tot op zekere hoogte radicaal genezen, hoewel zijn hardnekkige, ongevoelige aard zich toen feitelijk slechts op andere wijze ging uiten. Met dit genoemde hing eigenzinnigheid samen, zoodat wij bij den profeet Hosea lezen: Israël is onbandig, als eene onbandige koe (Hos. 4 : 16). Voorts was Israëls gemoedsbestaan Godsdienstig, wat in verband met zijn genoemde ondeugden, ontaarden moest in zucht naar afgoderij (Jerem. 3 : 2). Teekenachtig doet de Heere dit door Ezechiël aldus uitdrukken: men geeft loon aan alle hoeren; maar gij geeft uw loon aan alle uwe boelen, en gij beschenkt ze, opdat zij tot u van rondom ingaan om uwe hoererijen. Zoo geschiedt met u in uwe hoererijen het tegendeel van de vrouwen, dewijl men u niet naloopt om te hoereeren; want als gij hoerenloon geeft, en het hoerenloon u niet gegeven wordt, zoo zijt gij tot een tegendeel geworden (Ezech. 16 : 33, 34). Israëls veelvuldig aannemen en dienen van heidensche afgoden, tot den tijd der Babylonische ballingschap, levert wederom het geschiedkundig bewijs hiervan.

Hardnekkig, ongevoelig, eigenzinnig, loszinnig, afgodisch heeft Israëls volk zich in den loop der eeuwen betoond.

Het is dat alles niet later geworden. Van den beginne was het innerlijk alzoo. In de geschiedenis kwam slechts openbaar, wat tevoren verborgen was. Als een eikel uit- en opgroeit tot een eikeboom, ontplooit hij slechts zijn innerlijke wezen. Waarom leert een kind, dat opgroeit, spreken, terwijl een dier het nimmer leert? Omdat reeds van den eersten oorsprong onderscheid bestaat tusschen menschenkind en dierenjong: het spraakvermogen heeft de mensch, ofschoon hij bij de geboorte ook niet dadelijk spreekt, maar dat spraakvermogen wordt door het dier gemist. En daarom openbaart zich later zoo groot verschil. Dat is de zichtbaar-, of wilt ge, de hoorbaarwording van het onderscheid, dat reeds van den beginne aanwezig was, ofschoon door ons niet waartenemen. Tusschen de tarwe schoot het onkruid op, omdat er *zaad* van onkruid in den akker was gestrooid (Matth. 13 : 25—28). Van het christendom vallen sommigen af? Wat bewijst dit? Zij zijn uit ons uitgegaan, maar zij waren uit ons niet; want indien zij uit ons geweest waren, zoo zouden zij met ons gebleven zijn; maar (*dit is geschied*) opdat zij zouden openbaar worden, dat zij niet allen uit ons zijn (I Joh. 2 : 19; vergel. I Cor. 11 : 19). Heb Ik niet u twaalven uitverkoren? En één uit u is een duivel, sprak onze Heere Jezus. En Hij zeide (*dit van*) Judas Simons(*zoon*) Iscariot; want deze zoude Hem verraden (Joh. 6 : 70, 71). Alzoo ook kwam bij Israël in den loop der geschiedenis slechts naar buiten, wat in zijn hart reeds van den beginne aanwezig was.

Toen nu God Zijne wet aan Israël gaf, moest dit uitwerking hebben; en, behalve de reeds genoemde uitwerking, ook deze, dat Israëls booze bestaan tegen haar in verzet kwam. Israëls eigenzinnigheid wilde liefst van geen gebod weten. Zijne Godsdienstige loszinnigheid verwierp band en regel. De nauwkeurig omschreven dienst van den eenigen God was te eng, en gaf niet genoeg voor het Israëlitische zwerfzieke gemoed, dat naar vrijelijk dienen van vele afgoden hunkeren deed. Zoo kwam overtreding der gestelde wet. Dat kon niet uitblijven. Oorzaak nemende door de wet, heeft Israëls zondige innerlijk allerlei begeerlijkheid in hen gewrocht, en velerlei

booze daad door hen doen bedrijven. Door de goede Mozaïsche wet werkte het hun den dood. Alzoo bracht die wet het kwade niet in Israël, maar zij deed dat slechts te voorschijn komen. Dit kwade riep om beteugeling en straf. Zoo werden de bezoekingen noodzakelijk. Maar Israëls hardnekkigheid weigerde te buigen, zijne ongerechtigheid merkte dikwerf de slagen niet als tuchtingen Gods over gepleegden afval. Dies werd steeds strenger kastijding noodig, totdat eindelijk de ballingschap door alleruiterste vernedering het stijve boog. Doch nu sloeg Israëls verkeerde gemoed in het tegengestelde uiterste over. Innerlijk was het Israëlitisch gemoed niet verteederd, niet vermurwd; het was gebroken, doch in den grond der zaak nog even stijf, ongezeggelijk, en onhandelbaar. Voor het innerlijke wezen van Gods wet, aan hen gegeven, had het geen oog, noch oor, noch gevoel. Zijn aard openbaarde Israël nu in zijn wetsbeschouwing en wetsgebruik of wetstoepassing. Deze waren ook stijf. Zijne wet hanteerde Israël minder als een staf, om mee te wandelen, dan als een stok, om mee te slaan. Eindelijk sloeg het er zijn eigen Messias mee dood.

Zoo is Israël *als door zijne Mozaïsche wet* het Christusmoordende volk geworden. Het kwam door die wet van overtreding tot overtreding, totdat het eindelijk ook de gruwelijkste overtreding van den Christus-moord er mee pleegde. Dat vloeide niet voort uit die wet, die goed was en heilig. Maar Israëls gemoedsbestaan was zoodanig, dat het, in verband met de Mozaïsche wet, wel aldus zich uiten, en aan deze overtredingen ook in haar ergste openbaring van de Christus-kruisiging, zich schuldig maken moest. Een iegelijk, die de zonde doet, is een dienstknecht der zonde (Joh. 8 : 34). Den goddelooze zullen zijne ongerechtigheden vangen, en met de banden zijner zonde zal hij vastgehouden worden. Hij zal sterven, omdat hij zonder tucht geweest is, en in de grootheid zijner dwaasheid zal hij verdwalen (Spr. 4 : 22, 23).

Dit alles is voor God niet verborgen geweest, toen Hij Zijne wet aan Israël gaf. Hij kende Israëls bestaan. Hij voorzag, wat Israël met Zijne wet zou doen. Hoe Israëls geschiedenis, in verband met haar, verloopen zou, was voor Hem geen

geheim. Hij aanschouwde reeds van den beginne niet alleen Israëls innerlijke bestaan, maar ook Israëls ontwikkeling in samenhang met Zijne wet, en al Israëls overtreden de eeuwen door, tot het hoogtepunt toe. Het kan ook niet buiten Gods bedoeling gelegen hebben, toen Hij Zijne wet gaf. Bij God kan van geen onbedoeld gevolg Zijner daden gesproken worden. Zijn God-zijn zelf verbiedt dat. En in dit bizondere geval sluit ook de apostel het denken aan zoodanige niet-gewilde of onbedoelde uitwerking van Gods wetgeving door Mozes' hand uit, zoowel in Rom. 5 : 20, als in Gal. 3 : 19. Maar de wet is bovendien ingekomen, opdat de misdaad te meerder worde; en waar de zonde meerder geworden is, is de genade veel meer overvloedig geweest, schrijft hij op de eerste plaats. En op de andere plaats antwoordt hij op de vraag: waartoe is dan de wet? Zij is om der overtredingen wille daarbij gezet, totdat het zaad zoude gekomen zijn.

Het hoogste oogmerk Gods met het geven der Mozaïsche wet aan Israël, was dus de leiding of ontwikkeling van Israël zoodanig, dat de Christus Gods Zijne zelfofferande aan het kruis tot verzoening van de zonde der wereld door Israëls hand zou kunnen brengen. Christus was het einde der wet, d. w. z. haar doel. En dat niet maar alleen in dezen zin, dat die wet den Heere Christus afschaduwde, maar dat ook alzoo, dat zij dienen moest, om den Heere Christus door Israëls volk en hand ten slachtoffer en zoenoffer te doen vallen. Die wet werkte en drong in Israël door en voort op Christus aan, wiens leven zij zocht, tot Gods begenadiging der wereld. Daarom vormde die wet Israël als tot haren moordenaarshand, niet ondanks Israël, maar krachtens Israëls booze innerlijk. De Mozaïsche wet doodde den Christus door Israëls hand. En Israël doodde den Heere Christus door het wapen zijner wet. Maar Gods bedoeling stond boven beide. Met dien Christus-moord hadden beide, Israëls volk en Israëls wet, hun dienst verricht. De wet verviel. Israël werd, overeenkomstig eigen roepen verworpen (Matth. 27 : 25). Hebben zij dan gestruikeld, opdat zij vallen zouden? Dat zij verre. Maar door hunnen val (*is*) de zaligheid den heidenen (*geworden*) (Rom. 11 : 11).

De „analogia fidei” en Rom. 12 : 6 (7)

door

Prof. L. LINDEBOOM.

II.

In 't vorig artikel heb ik rekenschap gegeven van mijn niet-instemming met het gevoelen van Dr. Hepp, dat „analogia” in vs. 6 (7) „blijkbaar synoniem” is met „metron” in vs. 3, en „pistis” hier „kwalijk anders” dan als het charismatisch geloof, van den profeet, kan worden genomen. Insgelijks van mijn gevoelen, dat „pistis” in vs. 6 (7) de *fides quae creditur* is.

„Twee vragen doen zich hier op.

1. Waarom de apostel hier het *voorwerp* des geloofs „het *geloof*” noemt. 2. Welke de *inhoud* van „het geloof” is. Daarover en over de m.i. juiste vertaling en de beteekenis van *πϱοφ.* en *τ. ἀν.* zal dit artikel handelen.

1. Elke aanduiding van de Godsopenbaring heeft haar eigen beteekenis en doel. De H. S. gebruikt voor de kenschetsing van haar inhoud rijke verscheidenheid van benamingen ; rijke verscheidenheid in de eenheid, die door het enkelvoud duidelijk wordt vastgesteld. Ze kunnen in twee hoofdsoorten worden onderscheiden, die de Godsopenbaring aanduiden : *a.* zooals ze in zich zelve is en als het werk van God ; *b.* met betrekking tot de menschen. Tot de eerste behooren o. m. : de waarheid, de belofte, de gerechtigheid, de Wet, de genade, het Evangelie, het O. Testament, het N. Testament. Tot de tweede : de leer, de kennis, het geloof e.a. Door laatstgenoemden wordt aangeduid, dat de Godsopenbaring bestemd is, te worden onderwezen en geleerd ; te worden gekend en ervaren ; en dat het geloof noodig is om ze te leeren kennen, gelijk zij ook geloof eischt en op geloof is gericht.

„Het geloof” is in zaak-orde wel de eerste, al de andere in zich bevattende benaming. Ze heeft altijd betrekking op

de eerste behoefte en den eersten plicht des menschen ten opzichte van de verkondigde waarheid Gods. „Het" *voorwerpelijk* „geloof" teekent den inhoud der geopenbaarde waarheid met het oog op de daad des geloofs; „het" *onderwerpelijk* „geloof" is niet te denken zonder hetgeen *voorwerpelijk* „het geloof" is. „Geloof" *heeft altijd* een van buiten tot een subject komende zaak als object. In de H. Schrift betreft het object altijd het geopenbaarde en gepredikte Woord van God.

Het antwoord op de vraag: waarom de apostel hier de Godsopenbaring „het geloof" noemt, is in 't bovenstaande reeds aangeduid. Het charisma der profetie is onafscheidelijk verbonden met al wat God heeft geopenbaard, om Zich den menschen bekend te maken en door hen gekend te worden in den weg des geloofs; evenals en omdat dit charisma dient tot versterking van het geloof.

Voorwerp van het geloof is al wat in het O. en het N. Testament is geopenbaard en beschreven. Door het deksel op hun hart in het lezen des O. T. zijn de Joden, 2 Cor. 3, niet in staat de heerlijkheid des Heeren te zien, en verwerpen zij in ongeloof den Christus, die ook hun is verkondigd door „de dienaars van het Nieuwe Testament". Maar, „de gemeente Gods", „al de heiligen" van alle tijden en plaatsen, 1 : 1, hooren geloovig naar de stem der openbaring zoowel des Ouden als des Nieuwen Testaments. „En wij allen, met ongedekt aangezicht de heerlijkheid des Heeren (als) in een spiegel aanschouwende (of: weerkaatsende) worden (naar) hetzelfde beeld in gedaante veranderd, van heerlijkheid tot heerlijkheid, als van (apo) des Heeren Geest." Zij hebben allen „*denzelfden* Geest des *geloofs*". 4 : 13.

In 't bizonder wordt door „het geloof" *de in* J e z u s C h r i s t u s *vervulde openbaring en heilsbelofte Gods* aangeduid. Daarop legt Paulus vooral in dezen brief en in dien aan de Galaten den nadruk. „De profetie" dient juist om in het licht te stellen „den rijkdom der heerlijkheid van Zijne (Gods) erfenis in de heiligen, en welke de uitnemende grootheid Zijner kracht zij aan ons die gelooven naar de werking

der sterkte Zijner macht, die Hij gewrocht heeft in Christus als Hij Hem uit de dooden heeft opgewekt en heeft (Hem) gezet tot Zijne rechter(hand) in den hemel . . ." Ef. 1.

In den brief aan de *Galaten* noemt deze zelfde apostel de bedeeling, den tijd, des *Nieuwen* Testaments „het Geloof"; in onderscheiding van en *betrekkelijke* tegenstelling met „de Wet". In *Rom.*, c. 10, betoogt hij de eenheid van het O. en het *N.* T. in het ééne zelfde „woord *des geloofs*". En dat onderscheid en die eenheid van O. en N. T. wordt door inhoud en gedachtengang van beide brieven in het licht gesteld. Ja, al de schriften des N. T., van Mattheus af tot Openb. toe, gaan daarvan uit. En ook de term „het geloof *van Jezus Christus*" met zijn synoniemen is een heldere aanwijzing, wat „het geloof" is, naar welks analogie „de profetie" leert en vermaant.

Aan de „uitzinnige Galaten" vraagt Paulus op scherp bestraffenden toon: „hebt gij den Geest ontvangen uit de werken der Wet, òf uit de prediking des geloofs?" 3 : 2. De Wet is niet tegen de beloftenissen Gods. Dat zij verre! „Maar de Schrift heeft het alles onder de zonde besloten, opdat de belofte uit het g e l o o f *van* J e z u s C h r i s t u s aan de geloovigen zou gegeven worden". vs. 21, 22. „Doch eer het Geloof *kwam* . . ." vs. 23. „Maar als het Geloof *gekomen is* . . ." vs. 26. Dat „het komen" van „het Geloof" den tijd des N. T., de vervulling der belofte aan Adam en Abraham, de komst van den Zoon van God, den beloofden Messias, aanduidt, blijkt daghelder uit c. 4 : 4: „Doch wanneer *de volheid des tijds* „gekomen is", heeft God Zijnen Zoon uitgezonden, geworden uit eene vrouw, geworden onder de Wet, opdat Hij degenen die onder de Wet waren verlossen zou en opdat wij de aanneming tot kinderen (de zoonsstelling, de mondigverklaring als volwassen zonen) verkrijgen zouden." In onderscheiding van en *relatieve* tegenstelling tegen de begenadigden des O. T., die ook wel geloofden en erfgenamen waren, doch, als nog kinderen zijnde, onder den paedagoog, de wettische bedeeling, waren gesteld, als in een staat van dienstbaarheid.

Door de zending des Zoons is het geestelijk wezen van de

Godsopenbaring en den dienst Gods, „genade en waarheid", Joh. 1 : 17, 18, op den voorgrond en in helderder licht getreden.

Door Jezus Christus' komst en werk, dood en opstanding, is het Geloof „*geopenbaard*", 3 : 23, van alle bedekking en nevel bevrijd. Hij is de Opgang uit de Hoogte, de Zonne der gerechtigheid, Wiens stralen zoo veel helderder en liefelijker schijnen dan de sterren, in wier glans zich het Israël des O. T. mocht verheugen.

Het Geloof is wel een relatieve tegenstelling met de Wet, wat bedeeling en vorm der Godsopenbaring aangaat, maar volstrekt niet in strijd met de Wet. De Wet en de staat der geloovigen onder het O. T. is door God alzoo gewild en gesteld met het oog op en ter wille van het Geloof. *De Wet* wees heen naar Christus, is de tuchtmeester geweest *(γεγονε)* tot *(εἰς)* Christus, „opdat wij uit *het geloof* zouden gerechtvaardigd worden". vs 23, 24.

Zoo duidelijk mogelijk heeft Paulus dat ook betoogd in *Rom.* 10. Tegenover de „eigene gerechtigheid", die de Joden zich zochten te verschaffen door de werken der Wet, stelt hij de gerechtigheid Gods in Christus, die God door het Evangelie verkondigt. „Want het einde der Wet is *Christus,* tot rechtvaardigheid een iegelijk die *gelooft.*" Uit de woorden zelve van Mozes, den Wetgever, op wien de Joden zich beroepen en roemen, vs. 5—8, toont hij aan, dat het Evangelie, door hem verkondigd, in wezen het zelfde is als wat Mozes den kinderen Israëls heeft gepredikt. En van het woord der genade, waarvan Mozes tot Israël zeide: „Nabij u is het woord, in uwen mond en in uw hart", verzekert Paulus: Dit is *het woord des* g e l o o f s, hetwelk wij prediken. Dit woord *(ρημα)*, deze zaak, prediken wij *(κηρυττομεν)*, roepen wij luide en met vreugde uit als de blijde tijding van den beloofden Verlosser, die gekomen is en overwonnen heeft; en door Wien de beloftenis vervuld, in hare volheid geopenbaard, en alzoo de profetie feit, historie, geworden is.

„Het *woord* des *geloofs,*" dat is dan het zelfde als „het geloof" in Rom. 12 : 6 (7), naar welks analogie „de profetie" zich richt. Elders noemt hij dit, aan Timotheus, 2 T. 1 : 13, 14,

„het *voorbeeld* (hypotypoosis) *der gezonde woorden,* die gij van mij gehoord hebt"; „dat Timotheus moet houden, in *geloof* en *liefde* die in Christus Jezus is; het goede pand, hem toevertrouwd, dat hij moet bewaren, bewaken *(φυλαξον),* door den Heiligen Geest die in ons woont"; „de gezonde woorden van onzen Heere Jezus Christus en de leer die naar de godzaligheid is", 1 Tim. 6 : 3; het voorbeeld (typos) der leer, tot *(εἰς)* hetwelk gij overgegeven zijt (of: u overgegeven hebt?). In Tit. 1 : 9 noemt hij dit „het getrouwe woord, dat naar *(κατα)* de leer is", en het vasthouden daaraan *(ἀντεχεσθαι)* tegenover de dwaalleeraars, de verkondigers van een andere leer, de heterodidaskaloi, een kenmerk en noodzakelijk vereischte van iederen opziener (episkopos), ouderling, huisverzorger Gods.

2. Door het voorgaande is in hoofdzaak ook reeds beantwoord de vraag naar den *inhoud* van „het geloof".

De omschrijving van het geloof als „het geloof van Jezus, van Jezus Christus, van den Zoon van God die zich voor mij heeft overgegeven",[1]) en de synoniemen leert, dat de *inhoud* van „het geloof" is: de in Jezus gekomen Christus, aan de vaderen beloofd. Het geloof der vaderen des *Ouden* Testaments had tot inhoud de *belofte* van het Zaad der Vrouwe, de belofte Abrahams: *de* C h r i s t u s die *komen zou* „ten tijde door den Vader te voren gesteld", Gal 4 : 2. Het geloof des *Nieuwen* Testaments heeft tot inhoud de *vervulling* der belofte, den *gekomen* Messias: *Jezus,* die *de Christus is:* Jezus Christus, onze Heere.

Van de vele Schriftuurplaatsen, die dit in het licht stellen, komt hier vooral in aanmerking *Gal.* 2 : 16: „Wetende, dat de mensch niet gerechtvaardigd wordt uit de werken der Wet, maar door het geloof *van* J e z u s Christus, zoo hebben wij ook *in* C h r i s t u s Jezus geloofd, opdat wij zouden gerechtvaardigd worden uit het geloof *van* C h r i s t u s, en niet uit

---

[1]) Zie o.a. de exegetische studie van Ds. C. Lindeboom over *ἥ πιστις Ιησου* in dit Tijdschrift, 14de Jaarg., blz. 340, 384, 414.

de werken der Wet; daarom dat uit de werken der Wet geen vleesch zal gerechtvaardigd worden." 't Is dus in wezen het ééne zelfde geloof, objectief en subjectief, onder het Oude en het Nieuwe Testament. Niet uit de werken, dit leert Paulus in dezen tekst, wordt de mensch gerechtvaardigd, maar door het geloof, dat *Jezus* Christus tot inhoud heeft. Dat wetende, hebben óók *wij*, ofschoon wij Joden zijn en niet heidenen, geloofd *in Christus* Jezus, d.i. ons overgegeven en toevertrouwd aan den Christus die in Jezus verschenen is. Opdat wij zouden gerechtvaardigd worden uit het geloof dat tot inhoud heeft *Christus*, den éénen Gezalfde Gods, den éénen, beloofden èn gekomen, Zaligmaker, in Wien ook de vaderen des Ouden Testaments geloofd hebben; en niet uit de werken der Wet, waaruit de Joden, die de gerechtigheid Gods en het O. T. niet *kennen*, vs. 3, zich „een eigene gerechtigheid zoeken op te richten".

Boven is reeds aangetoond, dat al de Godsopenbaring, in O. en N. T. beschreven, bestemd en gegeven is om *geloofd* te worden en dus in „het geloof", van Rom. 12 : 6 (7) begrepen is. Dat in het bizonder het evangelie des N. T., de bediening der verzoening door Jezus Christus, 2 Cor. 5, de inhoud van „het geloof" is, strijdt daarmede geenszins. Ook geeft dat geen grond of reden om „het geloof" hier te beperken tot eenige of al de fundamenteele stukken „des geloofs". Want met Jezus Christus, den Heere, is *al* wat geopenbaard en beschreven is, verbonden. Hij is de tweede Adam, Wiens ééne gehoorzaamheid de zonde van Adams ééne ongehoorzaamheid heeft verzoend. Hij is de inhoud van *de* belofte en van al de *beloften* des O. T. Zijne komst is van al de profetieën des O. T. het middenpunt en doel, en Zijn Geest was in de profeten, 1 Petr. 1 : 11. Met Hem staan al de heilige geslachten van Abel af in levensverband. Om Hem beweegt zich geheel de geschiedenis en al de geschiedenissen des O. T. Op Hem wijst geheel de Mozaïsche dienst, gelijk Mozes ook van Hem heeft gesproken en geschreven. Hij is de Middelaar des Verbonds tusschen God en Israël. Het N. T. is *vol* van Zijne volheid. In de geschiedenis, de leer, de

profetie. De Apostelen zijn de apostelen van Jezus Christus. Hij heeft den Heiligen Geest ontvangen van den Vader en Dien gezonden, uitgestort, over alle vleesch. Hij *is* gekomen in *de wereld,* en na Zijn volbracht werk der verzoening uit de wereld heengegaan naar den Vader. Hij *is* gekomen *in Zijn Koninkrijk,* door de planting van Zijne Gemeente in de landen der volken, Matth. 16 : 28. En Hij *zal* komen in *de heerlijkheid des Vaders,* Matth. 16 : 27, om al de volken te richten, Matth. 25 : 31 v., en Zijne Gemeente den Vader voor te stellen als Zijn eigen volk, door Hem gereinigd van alle zonde, Tit. 2 : 14, als Zijne bruid, zonder vlek en rimpel, volkomen heilig; en haar tot Zich nemen in de zaligheid en heerlijkheid, die in de nieuwe hemelen en op de nieuwe aarde het eeuwig deel zal zijn van al Gods gekenden en verlosten.

Geheel de brief aan de Hebreën is geschreven om Jezus Christus in het volle licht te stellen als de éëne sprake Gods, 1 : 1, tot de vaderen en tot ons, de gemeente des N. T. Zij hebben de *belofte* geloofd, „ze van verre gezien en omhelsd"; wij hebben de belofte „verkregen". c. 11. Wie dit nu verstaat, verstaat ook, hoe Paulus in 1 Cor. 2 : 2 zeggen kan: „Ik heb niet voorgenomen iets te weten onder u dan Jezus Christus en Dien gekruisigd". Zet hij door die betuiging eenig deel, één enkel woord, van de Schrift des O. T. of N. T. ter zijde als van weinig of geen belang voor het geloof, als niet begrepen in „de analogie des geloofs"? Dat zij verre! Maar zóó spreekt hij omdat Jezus Christus en Die gekruisigd de openbaring van Gods gerechtigheid en genade, de éénheid en volheid is van „de Heilige Schriften", die Timotheus „wijs kunnen maken tot zaligheid, door het geloof, *hetwelk is in Christus Jezus,* die door hem en al de Apostelen is verkondigd als de éëne Zaligmaker, van Wien al de Heilige Schriften des O. T., en later ook die des N. T., getuigen, gelijk Hij ook Zelf heeft gezegd, Joh. 5 : 39; en met Wien al hare woorden in, enger of ruimer, betrekking staan.

In dezen zin komt „het geloof" ook voor in de benamingen: Belijdenis des geloofs; Ons algemeen, ongetwijfeld, christelijk

Geloof: het „Credo" der Christelijke Kerk. Zooals b.v. al. 1 van het symbolum Quicunque luidt: „Quicunque vult salvus esse, ante omnia opus est, ut teneat catholicam *fidem*": „Zoo wie wil zalig worden, hem is vóór alle dingen noodig, dat hij het algemeen geloof houde". In Zond. 7 van onzen Catechismus wordt het *voorwerp* van het subjectief geloof ook onderscheiden, niet gescheiden, in *het algemeene: al* wat ons God in Zijn Woord heeft geopenbaard, het object der certa *notitia;* en *het bizondere:* het Evangelie, het middel waardoor de H. Geest in het hart werkt de certa *fiducia* van *de vergeving der zonden c.a. door en in Christus.*

„Profetie naar *de analogie* des geloofs!

Wat hebben wij nu te verstaan onder *„de analogia"?* Van meet af lette men hierop, dat „analogie" het bepalend lidwoord bij zich heeft. Niet *eene* analogie, maar *de* analogie. De ééne, onveranderlijke, kenbare en aan Paulus en de gemeente bekende „analogie des geloofs". „Profetie naar *de analogie* des geloofs". Is onze opvatting van „het Geloof" als de fides objectiva juist, gelijk wij meenen aangetoond te hebben, dan is daardoor reeds uitgesloten de uitlegging van den genitivus van *πιστις* als een objectivus; dan kan dus ook analogia niet beteekenen een regel, richtsnoer of iets dergelijks, waarnaar *het Geloof* zich richt en moet richten. Het geloof als daad van het *subject,* fides quae credit, dàt heeft een regel en richtsnoer, in de H. Schrift; maar het Geloof als *object,* de fides quae creditur, heeft geen regel of richtsnoer; het is zelf de regel van alle zielsactie, al het leven der menschen. Ook kan het niet een genitivus declarationis zijn, waardoor het Geloof *als* een analogia, een maatstaf, wordt aangewezen.

Dan zou Paulus eenvoudig geschreven hebben: naar het geloof; want het begrip: regel, richtsnoer, is reeds door de voor-zetting van *κατα* uitgedrukt, gelijk uit vele teksten blijkt; b.v. naar de Schriften, naar Christus, naar mijn Evangelie.

Analogia beteekent de overeenstemming, de evenredigheid, van het Geloof. Niet de overeenstemming (van de profetie) *met* het Geloof, maar de overeenstemming *van* het Geloof.

De genitivus is een subjectivus, drukt een eigenschap, een bezit van het Geloof uit. De overeenstemming, de innerlijke harmonische verhouding, van het Geloof in al zijn organische gelendingen. Het Geloof is als een bouwwerk, waarvan alle deelen, inwendige en uitwendige, met elkander in volkomen evenredigheid zijn, tezamen een harmonisch geheel vormen. *Αναλογια* is een woord, dat aan de bouwkunde is ontleend, en niet de mate, die toebedeeld wordt, vs. 3, een inhoudsmaat, maar de *regelmaat* uitdrukt. [1]) De regelmatige proportie, de in alles aan de bestemming beantwoordende verhouding van het geheel tot de deelen en van de deelen tot het geheel. Het Geloof is niet een *ὁλον*, totum, maar een *παν* en *παντα*, waarin, evenals in een lichaam, al de deelen en hun samenvoegselen op elkander passen en daardoor volkomen samenwerken.

Adr. Buurt, Beschouwende Godgeleerdheid, 2e Stuk, § 521, geeft deze toelichting van *ἀναλογια*: „'t Woord *ἀναλογια*, 't welk Rom. XII : 7 voorkomt, werd oudtijds in de Wiskunde in dien zelfden zin (regelmaat) gebruikt, als bij ons het woord *evenredigheid* . . . Men kan derhalve de *Analogie des geloofs* dus beschrijven, dat het is *die schone betrekking der waarheden tot malkander, waarin men het gewigt van alle, en teffens het verschil tusschen het gewigt der éne van dat der andere zo ontdekt, dat daardoor ook hare onderlinge overeenstemming op eene alleraangenaamste wijze wordt aangewezen.* Het *oogmerk des ganschen Bijbels* is om ons *den weg des levens* te doen kennen en dien ons aan te prijzen. Alles wat in de H. Schriften voorkomt, betreft Christus onmiddellijk, of is geschreven *om Hem,* al wordt er niet onmiddellijk van Hem gesproken."

Ten onrechte concludeert *Zahn,* Comm. Br. *Rom.,* in tegenstelling met Buurt c. a., uit het gebruik van *ἀναλογια* in de wiskunde en bouwkunde, tot gelijke beteekenis met *μετρον*,

---

[1]) Zóó is ook vertaald „analogia fidei" in de *Conclusio* (het Besluit) van de *Vijf Artt. tegen de Remonstranten,* alin. 4: „. . . dat zij met de Schriftuur naar „*de regelmaat* des geloofs" niet alleen gevoelen, maar ook spreken."

vs. 3. Da *ἀναλογοσ (-γως,για)* nicht Ähnlichkeit oder quantitieve Gleichheit, sondern die durch Zahlung, Messung, Rechnung, Abschätzung festzustellende Kongruenz oder richtige Proportion bezeichnet, ist *κατα (την) ἀναλογιαν* synonym mit *κατα το μετρον*." *Hoe* die conclusie daaruit moet volgen, toont hij echter niet aan. Ook rekent hij niet met het verband der rede en de constructie van dit zinsdeel. Om slechts dit op te merken: Waarom kan *ἀναλογια* wel „Kongruenz" beteekenen als *πιστις* is de fides quae credit, en niet bij fides quae creditur? Zahn maakt het zich hier, evenals zijn Commentaar meermalen bij zeer gewichtige teksten doet, al te gemakkelijk door en in de enkele regelen, die hij aan deze veelbesproken woorden wijdt. Zie het door ons opgemerkte over het verschil tusschen vs. 3 en 6 in I.

De analogia fidei is dus het Geloof in zijn harmonische organische eenheid, de levende harmonie van al zijn inhoud en vorm, zijn bestemming en kracht. Ongeveer gelijk Rambach in zijn: *Institutiones Hermeneutíces Sacrae*, Lib. II, Cap. 2, pag. 89 en 90, de analogia fidei omschrijft: „Summa praecipuorum doctrinae sacrae capitum, quae arctissimo inter se vinculo connexa, normam velut ac regulam constituunt, ad quam cuncta sunt exigenda.". Analogia is dus *niet* de regel en het richtsnoer *van het geloof*; maar de analogie van het geloof, d. i. *het geloof* in zijn analogie, in den onderlingen samenhang van al zijne deelen, is de regel en maatstaf *van de profetie*, die *κατα*, naar, de analogie des geloofs zich richt, en onvoorwaardelijk daaraan mag en moet worden getoetst.

„Ongeveer gelijk Rambach de analogia omschrijft", zeiden wij. „Ongeveer"; niet geheel. Rambach, evenals Calvijn en anderen, *beperkt* de analogia eenigszins, n.l. tot de praecipua capita, de voornaamste hoofdstukken, der heilige leer.

Zoo ook *B. de Moor*, Comment. perpet. in *Joh. Marckü* Compendium Theol. Christ. Didactico-Elencticum, bl. 36 en 37, die deze omschrijving geeft: „. . . Hic (Rom. 12 ; 6) capiunt vocem (*την ἀναλογιαν*) Theologi: constantem harmoniam et convenientiam omnium capitum fidei, in illustrioribus Scripturae

dictis exhibitorum, sicuti ἀναλογια Arithmeticis et Geometris est *proportio*. Atque *ad hanc* Fidei Analogiam *propter Uniformitatem Verbi divini* in illius expositione *ante omnia attendi* volunt Theologi, ut hinc de veritate vel falsitate Interpretationis alicujus in genere constare queat: at enim nullum verum falso consentire potest, sic nullum verum a vero dissentire; quare si interpretatio Loci alicuius repugnat constanti fidei doctrinae, ut falsa erit repundianda: ita Analogia Fidei docet, *Deum* esse *Spiritum;* unde scio, quando in aliis Locis *membra* ipsi *humana* assignantur, hoc impropie esse intelligendum . . ."

Dat zij daarmee niet bedoelen eenig deel van de ééne, al de openbaring bevattende en omvattende leer der waarheid buiten te sluiten, is uit al hun geschriften wel duidelijk. [1]) Maar de formuleering: „. . . van de voornaamste hoofdstukken" is toch niet juist, en geeft aanleiding tot misverstand. Ook Dr. Hepp beperkt de analogia fidei tot de hoofdstukken der leer, met terzijlating van de ondergeschikte deelen.

Dat hij zich ten onrechte daarvoor ook beroept op Calvijn's exegese van Rom. 12 : 6 (7), die met „in reliquis membris" bedoelt de *overige,* minder moeilijk uit te leggen, *woorden van dezen tekst,* zij nu daargelaten; de beperking zelve is fout. Niet alleen de praecipua capita, maar al wat tot het Geloof behoort is in *de analogia* fidei besloten. En dat alles is, zooals *Rambach* het uitdrukt, „ten allernauwste onder elkander verbonden".

Boven hebben wij aangetoond, dat het Geloof is: de in Jezus Christus vervulde openbaring Gods; van Zijne gerechtigheid en genade; tot Zijne eer en de zaligheid der Zijnen. En dat daarmede al de leer van het Oude en het Nieuwe Testament verbonden is. Dat is dus: al de woorden en de zaken. Al de personen met hun daden en lotgevallen. Al de tijden en plaatsen. Al de profetie. Al de historie. Al de leer: het dogma. Al de instellingen van den dienst Gods. Al de typen en symbolen. Al de beloften en zegeningen. Al de

---

[1]) Zie o.a. de uitlegging van Calvijn op 2 Tim. 1 : 13.

oordeelen en straffen. En dat de analogie van al die open baring en die openbaringen is saamgeweven met hare inscripturatie en dies met de H. Schrift, in al haren vorm en vormen, van schriften en schrijvers, van taal en bouw, van tijden en plaatsen, van eenheid en verscheidenheid, behoeft geen betoog. Inhoud en vorm beantwoorden volkomen aan elkander. De H. Schrift is de door de inspiratie des Geestes Gods beschreven openbaring Gods. *Menschen* hebben haar beschreven; in de taal der menschen: wijl ten behoeve der menschen; maar die menschen zijn *„heilig*e menschen *Gods,* gedreven door den H. Geest." Al de woorden van al de Schrift en elk der Schriften in 't bizonder zijn in hun onderling verband en hun doel tezamen één Woord, *het* éёne Woord G o d s. Daarom lezen wij zoo dikwerf: *naar, κατα,* „de Schriften", evenals hier: *naar, κατα,* de analogie des geloofs. En in de analogie des Geloofs bereikt de analogie der H. Schrift haar hoogtepunt en heerlijkheid.

Profetie naar de analogie des geloofs is dus: profetie die zich richt naar het Schriftgeheel, — zooals Dr. H. terecht het uitdrukt — gelijk dit in het Geloof, d.i. het Evangelie des N. T., de volle Godsopenbaring in Jezus Christus, die „vol van genade en waarheid" onder ons heeft gewoond, Joh. 1 : 14, tot zijn volle ontplooiïng is gekomen. Daaruit volgt vanzelf dat allen en ieder die als profeet spreekt en geroepen is, in Paulus' tijd en alle volgende tijden, dus in al zijn spreken en doen, zich moet houden aan en richten naar het Geloof, het Evangelie der Schrift. Niet alleen in zijn geheel, maar ook in al zijn fijne geledingen. Aan en naar al de hoofdstukken der leer, èn al de bizondere uitspraken, woorden en woordverbindingen. Niets uitgezonderd. Zóó als die allen verbonden zijn met en dienen tot openbaring van *het geloof van Jezus Christus,* en in het licht daarvan in de rechte en volle beteekenis en kracht worden gekend.

Maar nu komt de vraag aan de orde: *Wat bedoelt de apostel hier met* „Profetie"? Doorgaans wordt *de analogia fidei* alleen in verband gebracht met de exegese, de uitlegging

der Schrift. [1]) Dat ze ook daarop betrekking heeft, ontkennen wij volstrekt niet. Maar — niet daarop alleen. „Profetie" omvat al wat tot de bediening van den „profeet" behoort. Ook over hare beteekenis voor de exegese hebben wij wel iets te zeggen. De taak, die wij op ons namen: te onderzoeken, of de term „analogia fidei" in het theologisch spraakgebruik ten onrechte, òf terecht, aan Rom. 12 : 6 (7) is ontleend, omvat echter meer. Zij verplicht ons, ook de beteekenis: den aard, den inhoud en het doel van „profetie" na te speuren en in het licht te stellen.

Profetie, profeet, profeteeren, heeft in de H. S. dikwerf de beteekenis van voorzegging van toekomstige gebeurtenissen; b.v.: „en ook al de profeten van Samuel aan hebben ook deze dagen tevoren verkondigd". Hand 3 : 23. Ook van heldere bezielde onderwijzing van de dingen van het Koninkrijk Gods. Hetzij door openbaring, hetzij door verlichting en drang des Geestes.

't Is duidelijk dat hier niet de gave en daad der voorspelling van de toekomst kan bedoeld zijn. De bijvoeging: naar de analogie des geloofs, zou dan gansch overtollig zijn. Want de profeten, door den Heiligen Geest gedreven, ontvingen en spraken de openbaring van God zelven, die dus uit haren aard onfeilbaar en met het Geloof analoog was, en daarmede niet kón strijden. Ook was de profetie als voorzegging niet een der onderscheidene gaven en bedieningen der *χαρισματα διαφορα*, in de Gemeente, maar een kracht en werking des Geestes in bepaalde tijden en in enkele personen, met het bepaalde doel: voor de ontplooiïng der Godsopenbaring, ten nutte van de Gemeente aller tijden, òf voor de openbaring van Gods wil in bizondere gevallen. Het verband

[1]) Ook door Dr. Hepp. „De analogia fidei daarentegen treedt evenals de analogia contextus alleen bij de *exegese* op." blz. 462. Dat ze doorgaans alleen in verband met de exegese wordt besproken, is waar. Dat ze echter, naar haar aard en doel, *niet* „alleen bij de exegese" optreedt, is uit Rom. 12 : 6 wel duidelijk. Maar wie ontkent, dat in Rom. 12 : 6 de analogia fidei als norma prophetandi wordt geleerd, komt vanzelf tot een „eigene", niet Schriftuurlijke, analogia fidei.

wijst ook aan, dat „profetie" hier is een der *χαρισματα* tot voorziening in de voortdurende behoeften en belangen van het lichaam van Christus en zijne leden, evenals „diaconia", bediening. „Profetie" is de abstracte aanduiding; de zaak, het *χαρισμα*. Het concrete, het *χαρισμα* in actie, doet de apostel voor u optreden in de ontplooiïng: „die leert", onderwijst, (beter: de onderwijzende, *ὁ διδασκων*; het participium is een *kenschetsing* van den *persoon* door zijn werk), „in het leeren", onderwijzen; „die vermaant, *ὁ παρακαλων*, (de vermanende) in het vermanen". De eerste stelt de waarheid Gods in het licht zóó dat ook de onkundige wordt onderwezen; de ander past de leer toe op het leven. Dat beide ook kunnen samengaan en bij goede „profetie" nooit gescheiden zijn, ligt in den aard van de zaak en van het doel der openbaring en der charismata. Maar ook heeft wel de eene profeet meer de gave en de taak van het eerste, een ander die van het tweede.

Van alle „profeten", in onderscheiding van wie in vreemde talen sprak, geeft Paulus deze beschrijving: „ . . . die profeteert, spreekt den menschen stichting (*οἰκοδομην*, opbouwing in het geloof), en vermaning, (*παρακλησιν*) en vertroosting, (*παραμυθιαν*), 1 Kor. 14 : 3.

De „profetie" als openbaring heeft opgehouden. Nadat en omdat de openbaring aan en door de apostelen en profeten de Godsopenbaring heeft vervuld en dies voleind. De „profetie" als onderwijzing tot „stichting, vermaning en vertroosting", is een van de in alle tijden noodige en voortdurende charismata.

„Neque vero apparet, Paulum hic admirabiles tantum gratias illas recensere voluisse, quibus Evangelium suum principio nobilitavit Christus; quin potius videmus ordinarias tantum dotes, et quae perpetuo in Ecclesia manent, referri." Calvijn. [1])

„Profetie" omvat dus de bediening van de leer en de

---

[1]) Zóó is ook de opvatting van Dr. *A. Kuyper*, in *„Het werk van den Heiligen Geest"*, Deel I, Hfdst. 37: *De Geestelijke Gaven*. „Nu is het uit deze opsomming (Rom. 12 : 6) duidelijk, dat de heilige apostel onder de charismata in de eerste plaats rekent *de gaven voor het ambt* in de gewone

practijk des geloofs. Niet alleen de uitlegging der Schrift; ook de onderwijzing van lager en hooger orde. Het belichten met het Woord Gods van alle zonden en smarten; van alle plichten en zorgen; van problemen en dwalingen. In één woord, wat wij gewoon zijn „de bediening des Woords" c. a. te noemen, al den arbeid in het Woord en de leer(ing), de didaskalie, 1 Tim. 5 : 17, is in wezen en doel en actie hetzelfde als de profetie.

Van die bediening nu zegt de besproken tekst, dat zij, waar het charisma ongestoord werkt, zich richt naar de analogie *van het geloof;* dat dus *de* analogie *des geloofs* is de regel, de maatstaf, de regelmaat, van de onderwijzing en toepassing van het Woord Gods. Waarin is besloten, waaruit dus vanzelf volgt, dat ieder die als profeet optreedt, zich moet waarmerken door in zijn spreken en schrijven, in al zijn werk en optreden, niet alleen *niets* te leeren *tegen* de leer des geloofs, de in Jezus Christus vol geworden Godsopenbaring, in haar geheel en al hare deelen, maar ook en allereerst door den rechten zin en de heerlijke beteekenis en kracht van al het geloof voor het volle menschenleven, tot Gods eer en der menschen zaligheid, in het licht en op den voorgrond te stellen. Tegenover en tegen alle dwaling en verleiding van heidensche en Joodsche leeraars en van valschelijk dusgenaamde christenen en broeders.

Met dit resultaat onzer exegese van Rom. 12 : 6 (7) willen wij later, D.V., gaan vergelijken wat in vroegere en latere tijden van de analogia fidei is geleerd; om daarna te onderzoeken, welke regelen in deze, *in de Schrift* als maatstaf, als regula et mensura, *niet* van de *fides,* maar als regula c. a. van *de profetie,* als de *norma prophetandi* voorgestelde en

---

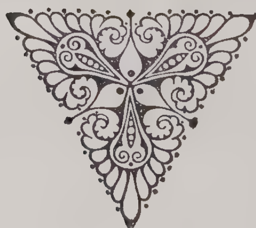
bediening der gemeente door haar leeraars, ouderlingen en diakenen. Onder *profetie* toch wordt door den apostel niet een profetie als in de dagen des Ouden Verbonds verstaan, maar een *bezielde prediking,* waarbij de prediker zich innerlijk verwarmt en gedreven gevoelt door den Geest zijns Heeren".

Zie ook *Dr. H. Bavinck, Gereformeerde Dogmatiek,* Dl. IV, § 48, over *de N. T. Profeten.*

bevolene analogia fidei zijn besloten. Voor de exegese der H. Schrift, en verder voor al wat tot de „profetie" behoort.

Vooraf echter behoort m.i. aan Dr. H. gelegenheid te worden gegeven, op zijne beurt onze voorstelling der zaak te toetsen. Waarbij de hooggeachte referent vooral gelieve in het oog te houden, dat ik niet heb besproken de vraag, hoe en inhoever deze analogia fidei reflecteert in en wordt nagedacht door de geloovigen, maar wat *de Schrift* van haar zegt, wat zij naar de Schrift, in Rom. 12, is. De analogia fidei, zooals Dr. H. c. s. die teekenen, zou ik willen noemen e e n e analogia fidei *norm*an d a ; de analogia fidei, zooals de Schrift haar leert, d e *analogia norm*ans. Zóó als de Gereformeerden steeds de H. Schrift noemen de *norma* normans en de confessie de *norma* norm*ata*.

VERBETERING. Blz. 455, boven aan, staat : Om van de *anderen* slechts dezen te noemen ; lees : . . . . de *ouderen*.

KRONIEK.

Zelfverweer. — Ille vir! — Het Handboek van Reitsma over Afscheiding en Doleantie. — Audi et alteram partem. — Officieele bescheiden. — Fruin over de onpartijdigheid van den geschiedschrijver. — Kritiek van Dr. Marang. — „Opsnijden"? — Bezwaarde conscienties. — Gods Woord of de Reglementen. — Prof. Rutgers. †

De jongste aflevering der *Theologische Studiën* en die der *Stemmen voor Waarheid en Vrede* nopen me tot eenig zelfverweer. In de *Studiën* toch schreef Dr. Marang een felle kritiek op mijn boek over *De Doleantie,* en in de *Stemmen* neemt Dr. Bronsveld het den Heer J. J. Deetman kwalijk, dat deze in zijn biografie van Beets onder de geraadpleegde literatuur ook mijn *Strijd voor Kerkherstel* opgaf.

Dat laatstgenoemde pennevrucht den redacteur van de *Stemmen* dwars zat, was reeds verleden jaar gebleken, toen hij ze in de Januari-aflevering van dat tijdschrift een „*leelijk* boek" noemde, „van 't begin tot het einde doortrokken van fellen *haat* tegen een iegelijk, die na 1816 op eenigerlei wijs in de Ned. Herv. Kerk zich verzet heeft tegen het juridisch-confessioneele drijven dat heeft geleid tot de doleantie." En nochtans durfde nu de heer Deetman van dit „leelijk" boek te schrijven, dat het „over kerk en kerkelijke toestanden in 't midden der vorige eeuw, veel wetenswaardigs bevat, en daarom zeer verdient gelezen te worden." Dit was Dr. Bronsveld al te kras! En zijn ergernis geeft hij lucht in deze woorden: „Dat de Heer D. ook als bron gebruikt heeft en der lezing waardig keurt een werk als dat van den heer Rullman(n), verbaast ons. Die man moest niet loffelijk vermeld worden in een werk, dat met zoo veel liefde spreekt van Beets."

„Die man" — waarlijk, deze insinuatie herinnert aan het beruchte: *ille vir*! Maar ik doe er verder het zwijgen toe . . . . .

Van eenige meerdere waardeering gaf Dr. Marang blijk,

toen hij in de eerste aflevering der *Theol. Studiën* van 1916 *De Strijd voor Kerkherstel* besprak. Terecht veronderstelde hij toen, dat ik de daarin beschreven gebeurtenissen van een andere zijde heb willen belichten, dan „Het Keerpunt" van Dr. Vos eens deed. En hij voegde er de vraag aan toe: „Of daar geen behoefte aan was?"

En of! Niet alleen tegenover Dr. Vos, maar ook tegenover andere kerkelijke geschiedschrijvers; en niet alleen met betrekking tot de Doleantie, maar ook tot de Afscheiding; gelijk Ds. Gispen in het Geref. Kerkblad voor Drente en Overijsel, 23 Dec. 1916 aldus aanwees:

Op welk een toon de geschiedenis van de dagen der Afscheiding en der Doleantie wordt verhaald, kunnen we zien in de „Geschiedenis van de Her- „vorming en de Hervormde Kerk der Nederlanden, door Dr. J. Reitsma, „Kerkelijk Hoogleeraar te Groningen", thans verschenen in de derde, bijgewerkte en vermeerderde druk, bewerkt door Dr. L. A. van Langenraad, in leven predikant te Lekkerkerk en bezorgd door Dr. J. Lindeboom, Hoogleeraar te Groningen en F. Reitsma, predikant te Drachten.

Bij zulk een veelhoofdig auteurschap is het moeilijk na te gaan wie voor de krenkende kwalificatie in zulk een wetenschappelijk handboek verantwoordelijk is. Maar hoe deze schrijvers zich uitlaten als ze over Afscheiding en Doleantie schrijven, willen we met eenige aanhalingen den lezer mededeelen.

Van Hendrik de Cock heet het: „De Cock stortte al de ruwheid van „zijne taal uit over deze „twee wolven in de schaapskooi", die hij van „meineed beschuldigde". De zoo schandelijke en voor het liberalisme dier dagen zoo onteerende gevangenisstraf van den vader der Afscheiding wordt aldus medegedeeld. „Hij onderging die straf te Groningen, zijn hart ophalende „aan psalmgezang. Nagenoeg gelijktijdig, in het laatst van November, werd „ook zijn *makker*[1]) Scholte in de gevangenis te Appingedam gebracht, doch „slechts preventief." Van de maatregelen tegen de Afgescheidenen wordt gezegd: „De afgescheidenen werden in den eersten tijd, doch niet van langen „duur, hard aangepakt, niet wegens hun leerstellingen, maar wegens inbreuk „op de kerkelijke verordeningen. Aan den eenen kant moet worden toegestemd, dat de overheid en vooral de kerk beter gedaan hadden door de „Cock en zijne schare dadelijk met wijsheid en liefde te leiden, doch daar „staat tegenover, dat het ook bijzonder moeilijk was terstond de juiste maat „te treffen. Want *deze „verdrukte schapen"* waren, toen zij begonnen door „te hollen, niet zeer geschikt of gemutst om naar redelijk overleg te luisteren. „. . . . De beide eerste leiders leefden in een toestand van *voortdurende „overspanning en verbittering. Zij waren evenmin als het vrome volk dat*

---

[1]) Cursiveering van ons.

„hen naliep toerekenbaar voor hun hartstochtelijke woorden en daden" .... Zoo worden de maatregelen tegen de Afgescheidenen, de geloofsvervolging in het Protestantsche Nederland van de vorige eeuw vergoeilijkt, en de Afgescheidenen, ook wel in het boek (pag. 489) de „Afscheiders" genoemd, voorgesteld als overspannenen en ontoerekenbaren! Van de zoo beruchte inkwartiering, waarvan de onzalige heugenis bij de kinderen der Afscheiding zoo lang is blijven voortleven, wordt opgemerkt (pag. 770): „In geval van „inkwartiering werd een van rijkswege bepaalde schadeloosstelling gegeven „voor het onderhoud en de huisvesting der militairen. De komst der „woeste „soldaten" leverde in dit opzicht een voordeel dat niet te versmaden en aan „velen welkom was, zoodat de dorpelingen het er wel op toelegden . . . ." Ja, de separatisten waren eigenlijk zelf de schuld van al het onaangename: „Zoolang de separatisten niet erkend waren, ondervonden zij in deze jaren „veel onaangenaams, omdat onverstand en stijfhoofdigheid hen telkens in „aanraking brachten met de wet."

Ja, onverstandig en stijfhoofdig waren die Afgescheidenen. Hun onverstand en stijfhoofdigheid brachten hen er toe om terug te keeren tot de leer en de kerkregeering der Vaderen en te meenen, dat men Gode meer gehoorzaam moet zijn dan de menschen, al zijn deze menschen bestuurders van een Protestantsch Kerkgenootschap in een Protestantsch land!

Men kan begrijpen op welk een wijze in dit wetenschappelijk handboek der Vaderlandsche Kerkgeschiedenis over de Doleantie wordt gesproken. De Vrije Universiteit is het „gesticht", dat „voortaan het hoofdkwartier (is) van „de anti-synodale samenspanning. Vandaar zouden de kerkelijke beroerten „uitgaan, die in den lande zooveel scheuring en verbittering hebben aangericht" (pag. 839). De gemeente te Kootwijk wordt „belezen" om een leerling der Kweekschool te beroepen. De doleerenden worden voortdurend „revolutionair" genoemd. En wat dunkt u van de mededeeling (p. 847): „Op denzelfden „voormiddag toen Dr. Kuyper in de Willemskerk voor de contracta verscheen, „zat de aanvoerder der Nederlandsche anarchisten, eveneens gewezen predi- „kant, voor het gerechtshof van 's Gravenhage op de bank der beschuldigden, „in appèl van een vergrijp tegen het hoofd van den Nederlandschen Staat: *„deze werd ook een week later veroordeeld, maar tot een jaar cellulaire „opsluiting"* [1]).

Waartoe dient deze merkwaardige mededeeling? Geeft de eigenaardige bewoording niet aanleiding om de gedachte op te wekken, dat Dr. Kuyper als het hoofd der Kerkelijke Anarchisten, terecht staande voor de hoogste, wetgevende, rechtsprekende en besturende macht in de kerk er eigenlijk zeer genadig is afgekomen in vergelijking met het jaar van cellulaire opsluiting waartoe Domela Nieuwenhuis veroordeeld werd?

Doch genoeg om te doen zien in welken geest het om andere eigenschappen terecht geprezen Handboek van Reitsma, waarvan de derde druk dit jaar verscheen, handelt over de Afscheiding en de Doleantie.

---

[1]) Cursiveering van ons.

Blijkt alzoo zelfs dit erkende wetenschappelijke handboek verre van onpartijdig geschreven te zijn, dan verwondert het mij wel eenigszins dat Dr. Marang, in zijn beoordeeling van mijn populaire werkjes, mij mijn „groote partijdigheid" euvel duidt. In zijn jongste recensie toch schreef hij: „Het „hoor ook de andere partij" moet in geschiedbeschrijving beter tot zijn recht komen . . . . zoo schreven we reeds vroeger. Dit derde deel heeft ons versterkt in het vermoeden, dat de Schrijver een ruim gebruik gemaakt heeft van brochures en courantartikelen, vooral van de hand zijner geestverwanten, en minder zorg besteedde aan de „contra's", en vele officieele bescheiden hem nimmer onder de oogen kwamen". Tegenover dit vermoeden nu kan ik de verzekering geven, dat ik stapels „contra"-brochures even naarstig gelezen heb als de „pro's", en dat ik het *Wageningsche Weekblad* even moeizaam doorsnuffeld heb als *De Heraut.* En wat die officieele bescheiden betreft, onderscheidene daarvan kwamen mij niet alleen onder de oogen, maar heb ik ook *in extenso* opgenomen. Het wil mij echter voorkomen, dat mijn geachte recensent aan zulke „officieele bescheiden" een te groote waarde hecht. Dit blijkt vooral, wanneer hij „als een staaltje van de behandeling dezer geheele materie" het hoofdstuk: „De reformatie te Utrecht" eens wat nader beziet. Dan schrijft hij o. m.: „Van het tumult op de Kerkeraadsvergadering las ik in de officieele stukken niets. Schr. heeft het blijkbaar uit een of ander strijdgeschrift, kort na die dagen verschenen. Juist trof me de bezadigde toon, waarin de notulen waren gesteld." Maar de objectiviteit dezer notulen wordt wel eenigszins betwistbaar, als men bedenkt, dat ze gelezen en goedgekeurd zijn, nadat de tegenpartij, die er aanmerkingen op had kunnen maken, de vergadering had moeten verlaten. Overigens is het oorverdoovend tumult beschreven door de geloofwaardige pen van Ds. Hoekstra. Later schrijft Dr. Marang nog weer: „Wat valt reeds een heel ander licht op de feiten, als men, b.v. in de Utrechtsche zaak, de werkelijk nuchtere notulen leest." Maar zal hij zelf niet moeten betwijfelen, of men die notulen wel aan mij — *ille vir!* — ter inzage had willen geven? Intusschen verraadt mijn

criticus gedurig zijn groote voor liefde voor „officieele bescheiden".

Dit nu doet mij denken aan den wedstrijd, die de regeering van Koning Willem in 1826 opende, toen zij alle letterkundigen uitnoodigde „om een plan te leveren naar hetwelk de Algemeene Nederlandsche Geschiedenis zou behooren bewerkt te worden, op zoodanige wijze, dat zij alleen op de meest echte bescheiden gegrond en door deze geheel te regtvaardigen was."

Hiervan nu verklaarde niemand minder dan Prof. Fruin in zijn redevoering over *de onpartijdigheid van den geschiedschrijver :*

Zulk een prijsvraag, met hoe loffelijke bedoeling uitgeschreven, verraadt weinig historischen zin bij den steller. Hoe zou ooit een geschiedenis, die meer is dan een bloote opsomming van feiten, in alles door de meest echte bescheiden geregtvaardigd kunnen worden ? Wij bejammeren het daarom niet, dat het plan der regeering niet verwezenlijkt is. Wij kunnen ons gemakkelijk voorstellen hoe zulk een officieele geschiedenis er zou hebben uitgezien. Zelfs na het uitgebreidste en nauwkeurigste onderzoek, zou de schrijver toch een onvolledig en schraal werk geleverd hebben ; hij zou slechts hebben nagezegd wat hem zijn bescheiden berigtten, en hij zou zich niet verstout hebben iets op te merken, waarvoor hij niet eenig echt bescheid kon aanhalen. En zou door die voorzorg zijne onpartijdigheid gewaarborgd zijn ? Volstrekt niet .... Een geschiedverhaal, dat voor iedere zinsnede het gezag der meest echte bescheiden kan inroepen, kan toch een partijdigen geest ademen .... Een geschiedenis onderstelt een geschiedschrijver, die het gebeurde niet voorstelt zooals het gebruik is, maar zooals het zich aan zijne verbeelding voordoet .... Van den geschiedschrijver te vorderen, dat hij de geschiedenis anders schrijve dan hij ze zich voorstelt, is even ongerijmd als van den schilder te vragen, dat hij een voorwerp afbeelde anders dan hij het ziet. Wat volgt hieruit ? Dat onpartijdigheid te vorderen van iemand die partijdig is, onredelijk zou wezen. Het is, te verlangen, dat hij anders zal schrijven dan hij denkt. Laat een partijdig man, zoo hij zich geroepen acht om een geschiedenis te schrijven, partijdig schrijven. Hij trachte de overtuiging, die hem bezielt, zoo levendig, zoo sprekend mogelijk uit te drukken. Zoo zal hij althans een stuk leveren, dat kunstwaarde bezit, dat een reden van bestaan heeft. Zoekt hij daarentegen die overtuiging te bedekken en te bemantelen, om andersdenkenden geen aanstoot te geven en aan allen te voldoen, hij zal een misgeboorte voortbrengen, dat niet leven kan, omdat het beginsel van het leven moedwillig vernietigd is. En hij zal zelfs niet eens den schijn van onpartijdigheid kunnen bewaren, want onze overtuiging kunnen wij gelukkig niet verloochenen. Wij mogen haar verbergen, zoo veel wij willen, op het onverwachtst straalt zij door, en geeft dan des te meer ergernis, naar mate zij schroomvalliger bedekt was.

Reeds de eerlijkheid verdient dat men zijn oordeel te kennen en niet te raden geeft, dat men zich toont zooals men is, en niet zooals men denkt het minst te mishagen.

In het licht dezer woorden van Fruin leze men nu eens wat Dr. Marang van mijn werkje over de Doleantie schrijft. Hij begint aldus:

Veelzeggend zijn reeds de eerste bladzijden. Het titelblad prijkt met een vignet: „Men moet Gode meer gehoorzaam zijn dan de menschen".

En tegenover het titelblad staat een photo van „de moederkerk der Doleantie te Voorthuizen, die tot na den dood van Dr. van den Bergh in het bezit der w e t t i g e kerkvoogden bleef" (ik spatieer).

Van deze praemissen uitgaande, is de conclusie al reeds van te voren vastgesteld.

En . . . het werk wordt er klaar en duidelijk mee gesignaleerd tot een partijgeschrift, dat geen aanspraak maakt op den naam van ernstig-wetenschappelijke, historische studie.

Afgedacht nu nog van het nuchtere feit, dat een titelblad, evenals de voorrede van een boek, in den regel pas het laatst geschreven wordt, en dus in dit geval niet als praemisse maar als conclusie zou zijn aan te merken, veroorloof ik mij daarenboven, op gezag van Fruin te beweren, dat reeds de eerlijkheid van mij vorderde, door vignet, photo en onderschrift, de overtuiging, die mij bezielde, zoo levendig, zoo sprekend mogelijk uit te drukken.

Op de episode van candidaat Houtzagers komende, geeft recensent verder den indruk, alsof ik het „niettemin kerkelijke" van diens „onregelmatig" examen trachtte te bewijzen uit de bekwaamheid der examinatoren. Hier verminkt hij echter het zinsverband, door er eerst de 12 regels uit te lichten, waarin ik dit „niettemin kerkelijke" grond op het feit, dat de *kerkeraad* van Kootwijk zich tot de *kerkeraden* der classis wendde met verzoek hem behulpzaam te willen zijn in het examineeren, aan welk verzoek door twee genabuurde *kerkeraden* werd voldaan.

Voorts vindt recensent het begrijpelijk, dat men in die dagen overrompeling tegenover overrompeling stelde. „De consulent van Kootwijk", zoo schrijft hij, „was op zijn hoede (blz. 17) en de kerkeraad, die *„om begrijpelijke redenen"* de bevesti-

ging vervroegde, zoodat de gecommitteerden van het classicaal Bestuur te laat kwamen, was 't ook" (blz. 18). „Maar waarom", zoo vraagt recensent, „is de *beoordeeling* van de eene krijgslist nu zoo heel anders dan van de andere? „Het aangezicht in het gericht te kennen is niet goed.""

Ik antwoord: de consulent leidde den kerkeraad om den tuin en deed dienst als stille verklikker; de kerkeraad daarentegen was volkomen vrij om op eigen hand de bevestiging te vervroegen; want met de gecommitteerden van het classicaal Bestuur had hij, na de afwerping van het synodale juk, niets meer te maken.

Dat men ook te Serooskerke nog tegen overrompeling bleef waken, niettegenstaande men de zaak overgaf aan Hem die rechtvaardiglijk oordeelt, schijnt recensent niet te kunnen vatten. Mag ik onzen theologiae doctor dan slechts verwijzen naar de eerste de beste Dogmatiek, die hij wil opslaan? Daar zal hij in den locus de providentia stellig kunnen lezen, in hoeverre zulk „overgeven" met een gebruik der middelen klopt.

Nog beweert recensent, dat in mijn boek de onedele hartstochten „altijd" voorkomen bij de tegenpartij. Maar zelf citeert hij uit mijn beschrijving van de gebeurtenissen te Leiderdorp: „de hartstochten werden ontketend en in alles behalve vriendelijke bewoordingen schreeuwde men den (synodalen) ringpredikant toe, dat hij daar niet behoorde, en eischte van hem, dat hij den kansel zou verlaten". Hier komen de onedele hartstochten dan toch blijkbaar ook voor bij de doleerende partij. Trouwens, op blz. 126 nam ik als iets vanzelf sprekends de woorden over, door Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman in de Kamer gesproken: „dat van *weerszijden* zoodanige strijd niet gevoerd kan worden met alle mogelijke kalmte". En natuurlijk blijven er aan weerszijden altijd wel kwâjongens, die verzot zijn op een relletje. Maar feit is toch ook, dat in heel den Doleantiestrijd de „volkskerk" den steun had van Jan Rap en zijn maat, en dat die „fijne" doleerenden op menige plaats achtervolgd werden door de dreigementen en vloeken van beschonken waardgelders.

Ook kon Jhr. de Savornin Lohman in de Tweede Kamer

naar waarheid getuigen (zie blz. 162): „Die partij, tegen welke de politie in verschillende deelen van ons land, met voorkennis van den Minister van Binnenlandsche Zaken, te velde is getrokken, heeft zich steeds geheel en al gehouden binnen de grenzen van het recht. Nimmer is de hulp der politie noodig geweest om de bevolking te verdedigen tegen die partij."

Aan de andere zijde daarentegen heeft men niet alleen tot politie, maar zelfs tot infanterie en cavalerie de toevlucht genomen, om de synodale organisatie staande te houden. Wat ik daarvan schreef op blz. 125 is echter, volgens mijn recensent geen historieschrijven, maar *„opsnijden"*. En hij houdt zich „aanbevolen voor de lezing van een officiëel document, waarin zulke dingen voorkomen".

Welnu, in de *Nederlandsche Staatscourant, Bijblad,* Handelingen van de Staten-Generaal 1886, 9e zitting, 29 Juli 1886, zal hij vinden een interpellatie van den heer Lohman betrekkelijk de roeringen te Leiderdorp; diezelfde interpellatie, waarvan „de bezadigde toon" hem, te midden van mijn boek, zoo „weldadig" aandeed. En daar zegt de heer de Savornin Lohman o. m.: „Daarop is de gemeente rustig uiteengegaan. Maar in den namiddag zijn met slaande trom, misschien ook wel met vliegende vaandels, uit twee poorten van Leiden vertrokken twee afdeelingen van het Nederlandsche leger, ten einde deze dorpelingen in bedwang te houden."

Ziedaar de geïncrimineerde woorden, die ik bijna letterlijk op blz. 125 van mijn boek overnam. Alleen liet ik weg de zinsnede: „misschien ook wel met vliegende vaandels", omdat dit twijfelachtig was. Mogelijk had de infanterie slaande trom en de cavalerie trompet. Doch laat het dan al zijn, dat mijn beschrijving door die weglating eenigermate onvolledig en onduidelijk werd, zoodat mijn recensent, militair beter ingelicht dan ik, met verbazing uitroept: „Cavalerie met slaande trom"! juist die weglating van de „vliegende vaandels" kan er hem van overtuigen, dat ik ook hier niet wilde „opsnijden", maar historieschrijven.

En de historische waarheid van Lohmans beschrijving meen ik te minder te moeten betwijfelen, omdat dit Kamerlid er

aanstonds deze woorden op liet volgen: „Ziedaar in het kort de toedracht van de feiten, waarbij ik natuurlijk niets zal voegen, voor ik gehoord heb, of ik juist ben ingelicht." Daarop erkent de Minister o. m. het feit van het inroepen van de hulp der gewapende macht. En als dan de heer De Savornin Lohman weer het woord neemt, zegt hij: „Ik verheug er mij over, dat al wat tot dusver de Regeering gezegd heeft, overeenstemt met hetgeen ik had vernomen."

En hiermee neem ik van mijn recensent afscheid; echter niet zonder geconstateerd te hebben, dat hij wel op allerlei détails in mijn boek aanmerkingen maakte, maar dat hij de hoofdzaak, n.l. de aanwijzing van het onrecht, door de Synodale organisatie in bond met de Overheid, tegen de doleerenden bedreven, niet weerlegt. Toch heeft hij ook geen enkel woord van waardeering over voor de mannen der doleantie, die alles veil hadden om, naar de uitspraak van hun conscientie, Gode meer gehoorzaam te kunnen zijn dan den menschen. Integendeel, deze zinspreuk was hem reeds bij het opslaan van het titelblad een doorn in het oog. Maar hoe behendig men ook telkens weer tracht aan het dilemma van deze zinspreuk te ontkomen, de conscienties laten zich toch op den duur niet het zwijgen opleggen. „Hebben we niet juist dezer dagen gelezen van twee personen, tot het predikambt opgeleid, die zich bezwaard gevoelden, om in onze kerk als dienaar des Woords op te treden?" Aldus ds. Van Grieken op de 12e jaarvergadering van den Gereformeerden Bond.

En het lijdt geen twijfel, of er zullen nog wel meer proponenten zich bezwaard gaan gevoelen, zoodra zij maar ernst beginnen te maken met deze uitspraak van Prof. Dr. Hugo Visscher in *Tijd rijpt*, overgenomen door den heer D. J. Couvée in zijn aangrijpend getuigenis, dat o.m. geplaatst werd in *De Bazuin* en *De Heraut* van 23 en 25 Maart l.l.:

Wat zien wij onder de Confessioneele en Gereformeerde groepen geschieden? Die menschen weten wel, dat zij dingen doen, die zij niet mogen doen, dat zij doen wat Gods Woord en hunne confessie verbieden. Op hooger of lager bevel schrijven zij menschen als lidmaten in, die zij niet mogen inschrijven. Leertucht oefenen zij niet. Zij bevestigen elkander in den

Dienst des Woords met het oude formulier, laten elkander voor God en de gemeente beloven, dat zij volgens den last, hun van God gegeven, met de sleutelen des hemelrijks ontsluiting en toesluiting zullen doen. Insgelijks laten zij de ouderlingen voor God en de gemeente verklaren, dat zij naarstiglijk zullen toezien of een iegelijk zich behoorlijk gedraagt in belijdenis en wandel; dat zij zullen toezicht houden op de leering en wandel der dienaren des Woords, dat geene vreemde leer zal worden voorgesteld, dat zij volgens Hand. 20 naarstig wacht zullen houden tegen de wolven, die in de schaapskooi Christi mochten komen.

Dat alles moeten de menschen beloven, als met een eed bevestigen, en iedereen weet, dat diezelfde menschen, zoodra zij den moed toonen in overeenstemming met die belofte het ambt uit te oefenen, onmiddellijk worden uitgezet, zooals de ervaring van een eeuw bewezen heeft. De naakte waarheid is, dat al deze menschen, predikanten en ouderlingen, die de confessie der kerk belijden, geregeld voor God en de gemeente beloven, wat zij wel weten, dat zij volgens het reglement niet kunnen doen.

Is de tegenstelling, gelijk die bij de Doleantie stond: „Gods Woord of de Reglementen", hier niet scherper dan ooit uitgedrukt? En geldt hier dan niet de zinspreuk: „Men moet Gode meer gehoorzaam zijn dan den menschen"?

Neen, n'en déplaise Dr. Marang, ik heb er nog geen spijt van, dat ik als vignet op het titelblad van *De Doleantie*, de afbeelding plaatste van Petrus en Johannes voor den Joodschen Raad, met dezen tekst uit Hand. V : 29 tot onderschrift, gelijk die voorkomen op een medaillon van den Bijbel, die in 1886 aan Prof. Rutgers werd overhandigd. En nu deze mijne hooggeschatte en onvergetelijke leermeester ontsliep, meen ik wel te mogen zeggen, dat we zijn nagedachtenis het waardigst zullen eeren, wanneer we aan deze zinspreuk, die hij als in levend beeld ons vertoonde, ook in ons kerkelijk leven steeds getrouw blijven.

J. C. RULLMANN.

